

Zaraitzuera aztertzeko ekarpen berriak (6 – Ezkaroze)

KOLDO ARTOLA*

Izenburu orokor bera duten entrega hauetako lehenengoan zertu genuen bi-deari jarraipena emanez, oraingo honetan Ezkarozen bildu ditugun datuak hona ekartzea dagokigu.

Adibideok ematen hasi aurretik gure informatzaileei buruzko zenbait ezaugarri eman nahi genuke eta baita haiek berek hala tratamenduari buruz eta euskararen egoerari buruz nola ibarretik kanpoko beste zenbait mintzamoldeez zuten hainbat iritzi agertu ere. Gregoria anderearekin behin baino gehiagotan izan ginen, egin ere *EACL*-erako inkesta bat egin baikenion, argitaratzera iritsi ez bazen ere¹.

Gregoria Mikeleiz Esarte (GM), *Eseberri* etxekoa. 1902an sortua, ama ezkaroztarra izan zuen eta aita otsagiarra. 1976-80 bitarteko denboran bildua.

Sinforiana Narbaiz Eseberri (SN), *Txalezker Alto* etxekoa. 1899an sortua, ama ezkaroztarra izan zuen eta aita eaurtarra. 1976an bildua.

TRATAMENDUAK DIRELA ETA

Gregoria eta Sinforiana andere umoretsuek, beren arteko harremanetan, hikako tratamendua erabiltzen zuten –nokako erak erabiltzen zituzten bezalaz–, gu bezalako bisitariren bati, gehienetan, xukakoa, batzuetan zukakoa eta

* Donostiako ARANZADI Zientzia Elkarteko Etnografia Mintegikoa.

Eskerrak eman nahi dizkiot, arazo gehienbat gramatikalak direla-eta, laguntza eman didan Xabier semeari, Euskal Filologian lizentziatua.

Trinidad Hualde jaun ezkaroztarra eskertu nahi dugu orobat, 2003ko udazkenean azaldu diogun zenbait zalantza argitzen lagundu digulako.

¹ Lagin txiki bat, baina, argitaratu zen (*Euskalerriko Atlas Etnolinguistikoa*, II, 271 zk.ko etnotes-tua), Espartzan bildu genuen lan osoaz gainera.

zenbaitetan ‘dukakoa’ ere, hots, gaztelerazko ‘de usted’ –singularreko 3. pertsona– egiten baziguten ere. Horretaz landara, zenbait aldiz tratamendu bat beste batekin edo bat baino gehiagorekin nahasten zuten, are hikako bi tratamenduak beharrik gabe nahasteraino ere, jarraiko bi adibideetan ikus daitekeenez:

GM: (zukako adibide arruntak) Txopáre kori, ikúsi dü´zu? / Zúik aitzür-tzen... zuá?

SN: (id. id.) Kéndik góra, zubía, ikúsi zu / Zér dakigú? akáso, suértia ere egín dokezú

SN: Bai, ník zúriak (hitzak, alegia) eta zúk éniak, por ejemplo eré... enténditzen txút... oh! zér nái duen erran, élerran

(esaldi honetan Sinforiana anderea zuketan abiatu zen, xuketan jarraitu eta, azkenik, ‘dukekeko tratamendua eman zigun –hots, gaztelerazko ‘de usted’–, singularreko 3. pertsonakoa)

GM: (senarrari, era desegokian) Erágui... zán... katrédá² bat; katrédara eràguí zán!

(aldi honetan Gregoriak bere senarrari nokako tratamendua eman zion, Sinforiana adiskidearekin denbora guztian era horretan mintzatu ondoren senarraren lehenengo agerraldian tratamendua aldatu beharraren premiaz ohartu gabe, antza. Zernahi gisaz, denboraren joanean tratamenduen arteko nahasmenak aditzeko aukera izan dugu: Uztarrozeko Fidela Bernat zenak, hiketan mintzatzean, nokako tratamendua erabili ohi zuen tokakoa ikasi ez zuelako, eta Zuberoako Muskildi herrian, bortuaren beste aldean, ezagutu dugu arrebarik izan ez eta, umetan anaien artean ikasi tokako tratamendu horixe, gero, ezkontzean, emaztearekin erabiltzen jarraitu duen gizonik. Edozein kasutan ere tratu-nahasmen hauetan markarik handiena Biarnoko Jeruntze herriko *Barraqué* laborantza-etxean –elizaz Eskiulakoa bada ere– aditu dugu, aitonari ez ezik amonari ere toketan egin izan dion andre bat ezagutu dugunean, handik hurbil kokatu Barkoxe herriaren inguruan semealabek gurasoei hiketan egitea oso hedaturiko ohitura baldin bada ere)

GM: (senarrari, oraingoan era egokian) Éz-ez-ez-ez-ez... ez dúk igual!

EUSKARAREN EGOERA DELA ETA

SN: Gúk ezpádagigu yá, úskarara eré; kainbát úrte eztúgula bátre praktikatzen pues, fáten dá... pues... átzez!

GM: Nik, ník erran ninan: nóri? Eufémiak³ xárdokitzén din, más o menos... zómat?

SN: Zér Eufémiak? Frailénak? eeéztin xárdokitzen ya éz.

GM: Ez? ez? gútti?

SN: Gút(t)i.

GM: Zómait aldíz, dotórean ta kála, xúntatzen ník bai... .

SN: Bai! pues... gutí ere. Ni... egóten nún ardúra⁴ onekín ta jam-más uskárara; ník uskára ta arék erdáraz.

GM: Míra...!

SN: Bai, bai...; famíliará...

² Hitz mailegatua dugu hor, gazt. ‘cátedra’ berez, Zaraitzun-eta ‘silla’ edo antzeko esanahiaz erabiltzen bada ere.

³ Andre hori *Juaniki* etxeko Eufemia Belza izan zitekeela uste du Gregoriaren seme Segundo Diezek baina *Fraille* izeneko etxerik Ezkarozen ez dagoela dio; izengoitiren bat izango ote zen?

⁴ *ardura* hori, hor, ‘kezka’ ote den pentsa daiteke agian.

- GM: Gèro Sabínok⁵ eré zerbáit, xárdokitzen dín baëa...
Beste une batean:
- SN: ¡Ay, qué negoc...! ¿no ve? cómo... enseguida vamos al castellano. ¡Na-aa! ya no quiere hablar nadie; ni los pocos que quedan, no quieren practicarlo aquí. Y ahora sabemos, que estudian, a todo meter...
- *erran beza uskaraz, kori...*
- GM: (Sinforianari:) Ah, xardóki zánalá kóri uskáraraz.
- SN: Akàitzésen niz! ¡oye! que... que me es casi difícil hablar ya, que sí, que sí, el vasco; ¿no ve que... eztúgu pràktikàtzen bátre! bátre!
- (*txantxetan:*) *xin bearko dut kemendik altzina maizago, ziekin egoteko, zirikatzeke eta...*
- SN: Ziríkatzèkotán?
- *egunoro xardokiarazteko; kemen baraturen niz bizitzen eta egunoro-egunoro, tras! akulluarekin...*
- SN: Bai! akúlluarekín ta itzé bat, sartrík, púntan, e? uskáldunían, idíak, ié! ié! eé! ié! eta kárröa béti géldi! (barrez lehertzen). Pues... en fin, difí-zilxka ikústén dut ník kóri; en fin...
- *asten balin badira, e? Otsagin eta Eaurtan asi dira eta, bein asiz geroz ikasiren die emaro-emaro...*
- SN: ¡En fin! en fin, zér dakigú? akáso, suértia ere egín dokezú.
- *eta Espartzan zendako irauñ du uskarak kemen beño geyago?*
- SN: Pues... kóri, erríko jéndëarén... alfzientëa; klaró! bòrondátea!
- *yago segitu die kemen beño...*
- GM: Xegítu yágo...
- SN: Bai, bai, bai... kémen señóritoagò.
- GM: Éaurtan eré, berántago xegitzén; (Sinforianari:) e'izá oritzén, mutílek eta neskákek eta... guziék uskáraraz (sic)... nolá xardòkitzen zien?
- SN: Bai.
- GM: Kén gúk gútti! ¡hala! mutílak eta nexkátöak eta... musikán? gútti xardòkitzen gininán uskáraraz, e? gútti!
- (*Gregoriari:*) *ez dakit atzo erran nakonez orri Otsagin egin diela lista bat egungo uskaldunekin, uskaraz xardokitzen dakien izenekin, eta elki direla laurogei pertsona. Eta Eaurtan berrogeita amasei...*
- GM: (Sinforianari begira) Pues ník errán nakonán: kebén? dozn'érdi bát? xárdokitzen diéla zérbait, e? zérbait! gútti!
- *dozena erdi bat solo?*
- GM: Aah! báí-bái... ník erran náuzu (sic): dozn'érdi bát?
- SN: ¡A lo mucho decir...!

BESTELAKO MINTZAMOLDE BATZUK DIRELA ETA

- SN: Bakótxak bère probinzián, distínto... éle ániz ta ániz distínto ¡ya lo creo...!
- *bai, baia entendatzen dugu aski ongi*

⁵ Sabino Narbaiz, Sinforiana anderearen anaia, hain zuzen ere.

- SN: Bai, ník zúriak eta zúk éniak, por ejemplo eré... enténditzen txút...
oh! zér náí duen erran, éleran.
- (*beste uneren batean*)
- GM: Ah! Rongárin éz, ník ez béitut áitu sékula uskára, mirá!
- SN: Nik ére ez.
- GM: Errán nazkón⁶ átzo, enuéla áitu sékula Errongáriko... [uskarara]
- SN: Déna anítz... distínto kontárik; errán dugu: kéndik Ötsagirá ere báí.
- GM: Pues ník eztút áitu sékula ere.
- *baia badu... antza andi; 'antza' erraten dea kemen, 'parecido' errateko?*
- GM: (ingurukoei) 'Es parecido', en vasco, ¿cómo se dice?
- *idurikoa?*
- GM: Idúriko bat, bai, idúriko bat: 'parecido'.
- *pues kori: Errongariko uskarara eta kemengoa dira elkar idurikoak...*
- SN: Alkár idúrikoak, bai, bai. (Gregoriaren senarrak:) Pues, aquí sabe el vasco; pero ya no es tampoco como el nuestro, es de ahí, del valle de Aézkoa...
- GM-ren senarra⁷: Es diferente del mío.
- SN: Pues diferente, ¡claro!
- GM-ren senarrak: El mío y lo que... lo de los vascos de por ahí, es igual.
- GM: No, no...
- GM-ren senarrak: ¡Mira a tu hijo! o a tu hermano⁸...
- GM: Éz-ez-ez-ez... ez dúk igual!
- *baia kemengo uskarara da onik eta Errongarikoa ere anitz eder; orai il-tzen dago, ez dira baratzen baizik ere xar batzuk...*
- SN: Ya, ya... kláro! álde guzietán ya... zárrok, ílez faten grá eta... úskarará eré íltzen da.

ADIZKIAK BARNEHARTURIKO ESALDI-ZERRENDA

Lan hauetako ziorik nagusiena ditugun materialetatik ateratako esaldiak eskaintzea izaki, jarraiko lerrotan, hala grabatu zintetatik harturiko esaldiak –ia guztiak halakoak dira– nola Gregoria andereari, 1980 urtean, *EDEL*-erako eskuz egin genion inkestatik aukeraturiko esaldi urri batzuk ekarriko ditugu hona.

Horretarako, eta honen aurreko lanetan –Eaurtako hizkerari eskaini genizkion hiru saioetan, alegia– egin genuen moduan, oraingo honetan ere agertuko diren adibideei zenbaki bana eman zaie, aipatu saioetan emanikoa bera, hain juxtu, era honetan Ezkarozeko mintzaerari eskaini adibide hauek haietan ageri zirenekin erkatu ahal izan daitezten.

Ondoren agertuko diren laginak idazten hasi aurretik, baina, ohar bat egitea komenigarria iruditu zaigu: zenbait esalditan hitzen baten gabezia nabari dugunean, halakoa, esaldia osatzearen alde, letra garaiak erabiliz eta kortxete artean sartu dugu –orain arteko saioetan, horretarako, letra etzana erabili badugu ere–, honela hobeki geratzen delakoan.

⁶ Bitxi da 'nazkon' hori hor, 'nakon' aski baitzen.

⁷ Juan Díez, Aezkoako Hiriberriko semea.

⁸ Aipatu semea Leitzan zegoen orduan, lan egiten, eta Donostiara ezkonduko anaia Jose Marik, berriz, guk ezagutu genuenean, ia Donostialdeko euskara zerabilen jada, zaraitzuar kutsu bat antzematen bazitzaion ere. Gregoriaren senarrak, dena den –haren baieztapenei men eginez, bederen, eta bitxi bada ere–, berdin xamartzat jotzen zituen Aezkoako, Leitzako eta Donostialdeko mintzamoldeak.

Beste zenbaitetan, aldiz, parentesi karratu horien artean idatzi duguna, dela gauza bat edo besteagatik dela zaraitzueratik kanpoko hitza izateagatik, orduan bai, letra etzanean idatzi dugu, hurrengo saioetan ere oraingo erabaki honi eutsiko diogula.

- 1) Aditz laguntzaile iragangaitza (*nor* kasua)
1-01 → 1-19, orainaldia; 1-20 → 1-38, iraganaldia.

adizki-zk.adibideak

- 1-01 GM: ogeitabí urtez egón níz... xáizten bei
(gazt. 'ordeñar' erako *xáiz* eman zuen Gregoriak eta *xántz* Sinforianak)
SN: fíjatzen niz mittika bát eta...
GM: bíar eniz élkiren étserik
(*EDEL-I*, 252, arg. gabea)
- 1-03 GM: ní oròitzen nún
SN: ni... egóten nún ardúra onekín
GM: énun egon! etxáz eta ez áusten ere!
(‘ez xaz eta ez aurten’ dugu hor; hots, lehenengo kasuan sandhia dugu eta bigarrenean errotazismoaren ondorio garbia)
SN: fíja adí! pues ní enún orítzen!
- 1-05 b SN: pero, yá que zu izán baixa kàin sincéra
(halakoxe nahasmena ikusten da esaldi honetan: *zu* baina *xa*)
- 1-06 GM: oztu iz?
(eskuz hartuta; azentua, baina, ez genuen markatu)
GM: e’izá oritzén, mutílek eta neskákek eta...?
(hots, bi adibide hauetan, galderak egitean adizkiari eransten ohi zaion *-a* galdetzailea behin bai eta beste behin ez zuen erabili Gregoriak)
- 1-07 GM: káu dá... ikúzi gabé ta béltx eré... esértzeko
(*ikuzi* hori –gazt. ‘lavar’– *ekuzi* aditu genuen duela 25-30 urte inguru Uztarrozen eta Izaban)
SN: pues... dénbrará, órai artió, gáxto, betí euríari (...); bai, dénbera kontán lúrra baitagó àni(t)z tzúku, pues... kós-ta da, ánitiz!
(*dénbera* horretan, laburbilketarik ez izateaz gainera, asimilazioa antzematen da, *e*-ren aldekoa gainera –azentuak erakarria ote?–, *tzúku* hori, bestalde, gazt. ‘seco/a’ dela)
GM: ta, géyagorik eré, ézta: aràn zomáit, xàgarrá, mìnbril-lloá... ta geró, úrrutxak ere báí, úrrak...
SN: eztá batre bèkaturík egitén bakàzionéan...
SN: èder déa?
GM: ez diá kalák (sic) edo zér?
SN: éztia kalá edo zé(r)? / ezteá?
GM: eta orái yá, báda... karretíla, bidéa ónik, ta órai kótxëan
GM: arbólea... kór e sagár badá, ságarra
GM: ez báda buélta emáten fíte!...
GM: xoxuá, baitá... abé⁹ béltx bát

⁹ ‘Hegazti’, alegia. Jose Mari Satrustegiren *Euskal testu zaharrak* bilduma-lanean ageri den testu bateko hasieran ere –Zaraitzu (1780)– erdal mailegu hau aurkitzen dugu: *Avebati ebaquicen bazaizco egalac ecusten dizugu eztaitaquela bola ceren faltabaizayo gauzaric principalenac bolaceco* (161 or.).

- GM: berzé gixán, ebíltzen dén lekutík eéz, e? aldápa...
- GM: ...ez bèitakít, nòla dén edo zèr dén, pues éztokét erran, déus e
- GM: eta geró, bėti bèrarekín míraz, abér sòrtzen dén, bitxoá
- SN: ta ník uste dén ipárta
- GM: ene anaiaren mútilak erran du naúsia fan dela
(*EAEL-I*, 274, arg. gabea)
- 1-08 GM: éz-ez-ez-ez-ez... ez dúk igual!
(senar aetzari zuzendu zitzaion oraingoan Gregoria, toketan)
- 1-09 GM: bai, baèa géro rebájatu dún, fíte
- SN: irúte'men dún obéki... ikúzi bagé ília
(‘bage’ eta ‘gabe’, bi aldaerak erabiltzen zituzten Gregoriak zein Sinforianak)
- GM: gizón bát, kantánte bát, eztún elkítzen... bàizik bére trá-jearekín ta txakétarekín
- 1-10 a GM: bizi zuá? / erori zuá?
(bitxi da galdera hauetan -a galdetzailea adizki alokutiboari erantsita ikustea, ekialdeko mintzamoldeetan, ohiki, gertatzen ez dena)
- 1-10 b GM: fan txu / igan txu
(*EAEL-I*, 25 eta 29, arg. gabeak)
- 1-11 GM: úrtian, egún bat, guk, prózesioa; fàten girá ta...
(*gira* moduko era laburbildu gabekoren bat adi daiteke inoiz edo behin, bakan bada ere)
- GM: gu? (...) ónetarik gra
- SN: anímale bát bezála, eblí gra... mendían
- 1-12 GM: ez gitúk élkiren amar egun beñó len
(*EAEL-I*, 253, arg. gabea)
- 1-15 GM: elkiren zadiá bíar kéndik?
(*EAEL-I*, 255, arg. gabea)
- 1-16 GM: kebén, xuntátzen drá bí... ariák
- SN: gúziak izan drá ándi / pízu, pízu... dra; kainbát úrte kòrpuz batían...?
- GM: éne múrkillara, e? pollítagokuák bádra
- GM: órai ez, eztrá ebíltzen pasiú!
- SN: orái e... eztrá kála bízi... apézak ere
- SN: ¿los vecinos?... gáur txìnén dría?
(*gáur*, gazt. ‘esta noche’, alegia)
- SN: ník éz dakinát, uskáráz, nóla dren
- GM: gáur bai; gáur ellégatzen dréla
- 1-20 GM: fan nintzán ez baitzagón déus xátekorik
(*EAEL-I*, 277, arg. gabea)
- SN: ni... karríkako atarián, esèri nintzán, zángöak... igüz-kiará
- SN: eníntzan zúri sino... óri, rubia
- GM: ni? ez béinintzan juáten
(ikus honen hurrengo esaldiari egiten diogun oharra, ‘fan/joan’ dela eta)
- GM: ta... géro, pues hála! andítuz fàten nintzála bezála...
(‘nintzana’ itxaron zitekeen, agian; *nintzála* aditzen da, ordea, aski garbi gainera)

- GM: eta kláro, éni, kála níntzalarik, [aitak:] “hála, ené áurra, guázen beién kuidátzra, hála!”
 (gure egunotara, Zaraitzun, *fan* adizkia ia erabateko nagusitasunaz iritsi baldin bada ere, *guazen* horrek ‘joan’ baten alde egiten du argiro. Izan ere, honen aurreko lanetan aditzera eman bezala, ‘joan’ hau ibarraren iparraldeko herrietan inoiz edo behin agertzeaz gainera, ibarreko hego-mendebaldeko herrietan ere aski zabaldurik zegoela ohartu ahal izan gara, eskuarteian izan ditugun testuen araberá¹⁰)
- 1-22 GM: ní eníntzanan orítzen kóntaz
- 1-25 SN: ugàldiála fàte itzán?
- GM: ah, bueno, Irátin; kláro, fuáten báiyitzán beiékin ta...
- 1-26 GM: ònen sénarrá zén almadiéro, e? / Doméñoko edo nóngo zen?
- SM: kaán zén àlmadién plázara
- SN: orái bi urté izan (t)zén Zangotzán fésta bat
- SN: matrimónio izàen tzén, ñik usté, elgítzen zéla plázala
 (Zaraitzuko ohiko era, Zuberoan bezala, ‘elki’ bada ere –gast. ‘sallir’ eta ‘sacar’–, kasu honetan *elgi* ahoskatu zuen Sinforianak)
- SN: kúra... estóparendáko tzén, kúra; róka
 (ikusgarria, Sinforianak eman azken lau esaldi hauek erkatuz gero, sandhiak gauzatzeko ustez egoera egokian diren aurreneko hiruretan ongi zehaztu gabeko jokaerak ikusi ostean, ustez horretarako arrazoirik ez dagoen laugarrenean ere *z* txistukaria afrikaturik aurkitzea)
- GM: báí-bai-bai... koléröa, koléroa déitzen zé
 (herri honetan bildu iraganaldiko adizkietan ere, nekez bada ere, *-n* galduriko adizkiren bat ageri zaigu; *kolero* hitzari dagokionez, bestalde, almadien azken tramoko arraunari eusten zion gizona izendatzeko ‘codero’ aditu dugu inoiz Erronkariko ibarrean)
- SN: galdín dazú (...) abér, éne senarrá izán zen almadiéro edo ezén izan almadiéro
 (‘ala’ juntagailu hautakaria ez bide da ohikoa zaraitzueraz Bonapartek eta Azkuek adibideren bat bildu baldin bazuten ere, Aitor Aranaren hiztegian dakusagunez¹¹)
- SN: eta aprobechá lemezíko úr... èltzen zén aparénte
- GM: éne denbrétan eré bázen kóri
- SN: ta zér ónik zen!
- GM: izan bazen mútil ona, egínen zuen súa
 (EAEL-I, 273, arg. gabea)
- SN: badín bazen zúra, lódi, e? bída, eta gíblëan bát, rémo
- SN: ah! xitén báizen kóna
- GM: éne ait(t)ák, éne aita zénak
- GM: éne áita zènarekin tá...
- GM: sobrátzen zénian éznia...
 (EAEL-IIan argitaratua, 271 zk.ko etnotestua)

¹⁰ Gregoria honexek, gainera, beste uneren batzuetan, *fuaten* eta *juaten* gisako aldaerak erabili zituen.

¹¹ Erronkariko ibarrean, ordea, *abér nóla... bízi nindén ni órtzik bagè... ala e(z)nién xátan*, alde batetik, eta *zér bar da egín? ala órai eztá xoaitán?*, bestetik, bildu genion aspaldi Izabako Antonia Anauti (FLV, 25), Uztarrozeko Fidela Bernati ere bai honako esaldia hartu geniola: *eztakiár, [emakumeak] zrènez bordáltu(k) ala zrènez neskáto* (EAEL-II, 292. zk.ko etnotestua).

- GM: etzéna... nóla? bérze... bálle kóntako, Baztán áldeko edo...?
- GM: izánen zéla úra, Mikeléiz
- SN: ta zúk eztáki-... eztákizu baézt? eztákizua baézt? izan zé-la?
(zuka erabili zuen oraingoan Sinforianak, aspaldiko gertaera bat Gregoriari kontatzen ari zitzaiola)
- SN: éne senárre baño lén, il tzelá?
- GM: ník ogèita bórz urte eré, nituén, áita il zelarík
- 1-28 GM: mittíka bát mogítu yuén ugàldëá, baiá...
GM: bai...! apál kóitako errí... íl yue, bat, itó yuen
(bigarren esaldi honetan Gregoriak adizkia *n-z* gabeturik eman zuen aurrenik, baina hau ez bide zaio, nahitaez, ezkeraren eraginari zor –senarra hangoa baitzuen–, Aezkoako era, kasu honetarako, ‘zuna’ baita. Aditz laguntzaileak erakusten duen *yue(n)* honetako *y-* protetikoiari dagokionez, bestalde, kontsonante likido bati itsatsirik dugu kasu batean eta bokal bati bestean¹²)
- 1-30 GM: géro, deskúidatzen begien àatzian¹³ (...), beién atzeán ta, a lo mejor altzintzen gintzán... xotzéko, ta! ta!
GM: ebíltzen astén gintzanéán, fátén gintzán pálo batekín... beiékin
- 1-32 SN: amaláur... amabórz, gíntzanan; bàia Muskíldan... améka
- 1-35 GM: zér... pásu értsia! pues kándik igaretzén zren
SN: bí anaéak xíten zrén kéngo, Ezkározéko pàrrokoarengána
GM: lo egín?... baia beártzen zrén lekuán...
SN: zér errítakoak zren
GM: len, léen... búluetarík artúta elkítzen bazrén maéstro ta...
GM: géro... makína batzúk ere bai èlki zín
SN: pues... jínen tziéla...
(*jínen* baino areago ‘finen’ aditzen da, agian, gure iduriko)

Aditz laguntzaile iragangaitza (*nor-nori*)

- 2-01 → 2-20, orainaldiko singularra; 2-21 → 2-40, iraganaldiko singularra
2-41 → 2-60, orainaldiko plurala; 2-61 → 2-80, iraganaldiko plurala

adizki-zk.

adibideak

- 2-01 GM: nóla déitzen drá? atzé zaidá
SN: pues etzáida... etzáida berríz inféktatren bèarría, peléndenge érmanaz
- 2-05 a SN: zér idúri zaizú léku kuek?
(zuketan zuzendu zitzaigun aldi honetan Sinforiana, aditza singularrean erabiliz, baina)
- 2-08 SN: emáten... zaió... buélta eman zalá ta...

¹² Oroit gure ‘(2 - Eaurta: jarraipena)’ lanean, orri-oineko 69. oharrean, honi buruz egin genuen iruzkina.

¹³ Saio honetako lerroetan *a* luzeren bat aurkituko dugu behin baino gehiagotan. Oroitarazi beharrean gara Koldo Kanbra otsagiarrak José Estornési bidali gutun batean zioena: *Zoilok erraten du zomait aldiz erraten dela ‘a’ bat luze* (José Estornés Lasa: *Zoiloren uzta...*). Ezkarozeko euskarari eskaini saio honetan, baina, ez da bokal hori soilik behin edo behin luzaturik aurkituko duguna.

- GM: ta súan, egìten tzió... atxála; axála
(*EAEL-II*an argitaratua, 271 zk.ko etnotestua; 'zio' gisako era Otsagin ere bildurik gaude, emaile izan genuen Josefá Zoko andereak hau baino hedatuagoko 'zaio' adizkia orobat eman zuela)
- 2-18 SN: pues... orái, beár zaék ikusí...
(Gregoriaren senarrari hiketan mintzatu zitzaion Sinfioriana ere)
- 2-21 SN: oái ézta lánik gábe... [kontatzeko?] zér agítu zaidán!
- 2-28 SN: amás? étzion okúrritzen xardókitzëa éle bat; ník uskaráz ta... arék erdáráz
- 2-30 SN: oáño ebíltzen zionán baëa...
- 2-50 GM: geró órrek entxúfatzen dín ta égiak, parátzen zaizkón

3) Aditz laguntzaile iragankorra (*nor-nork*)3-01 → 3-40: *nor*, singul. 3. persona; 3-41 → 3-80: *nor*, plur. 3. personaadizki-zk.adibideak

- 3-01 GM: ník e... orái bar dút beté... irurògéita... amaláur? lemezíko áben-, (zuzenduz:) bigárren ábenduan, azkénian / ìzotzilá, otsállá, màrtsöá, àprilá, màyatzá, garàgarzaroá... garílla, agúztua, úrria, azáröa, lémezíko àbenduá, bigárren ábendua.
- GM: kórtako, bai, ník konpréndittu dút!
(*t* bustia, zenbait xumegarriren kasuetan izan ezik zaraitzueraz bakan aditzen dena, Ezkaroze honetan, Orontzen eta Espartzan aditu dugu inoiz, 'egitten' hitzean bereziki)
- SN: órai lúto bérri-berría dút eta, anáe baténdakò
- GM: géro... badút bérze katxárrö bat
- GM: ah! kében? ník... ník eztút izáuten, e?
- SN: ník éztut izán bátre txíkinik, gúziak izan drá... ándi!
- GM: ah! Rongárin éz, ník ez béitut aítu sékula uskára, mirá!
- GM: ník xardoki tan gizona...
(*EAEL-I*, 268, arg. gabea; *tan* hori 'dutan/dudan' da, adizkiaren aurreneko silaba janik)
- SN: lo menos... ogéita amárr úrte... ez tála erématen peléndengerik
(*ez tála* hori, arestian aipatu arrazoiatatik, 'ez dudala / ez dutala' dugu, Eaurtari buruzko lana prestatzean esan genuen moduan)
- 3-03 GM: ník xá galdú nat ta...
(belarritakoez ari zenez, 'tinat' itxaron zitekeen, aditza pluralean, alegia)
- SN: bueno, bar nát eséri ken
(Ezkaroze honetan ere 'bear/biar/bar' aldaerak, alde batetik, eta 'kemen/keben'tik dugun *ken* laburbilketa, bestetik, ibarreko hainbat herritan bezala, ohiko gauzatat jo daitezke)
- GM: bàia ez nát ilérik ere; íle banát baia garbítu gabé ta déus e
- GM: fan dén urtían énat irún... déus e
- 3-04 b SN: enténditzen txút... oh! zér náí duen erran, élerran
- 3-05 a GM: xótzen duzu
(*EAEL-I*, 55, arg. gabea)
- GM: txopáre kori, ikúsi dúzu?
(erdi *dúzu* erdi *dízu* ahoskatu zuen aldi honetan Gregoriak)
- GM: bueno, ikúste'zú idéa báten...

- 3-05 b SN: kéndik góra, zubía, ikúsi zu
 GM: zúk aitzúrtzen... zuá?
 GM: aitzúrtzen xu / xeátzen xu / xuk eskribitzen txu
 (EAEL-II, 478, 482 eta 341, arg. gabeak. Gregoriak eman hiru adibide hauetatiko batean, soilik, gauzatzen da $n + x = ntx$ sandhia)
- SN: pues... rézibitren txú regálöa
 GM: nai dúxua puru bát?
 (aldi honetan Gregoriak adizkia osorik erabili zuen, honen ondorengo adibidean ez bezala)
- GM: naí xua kafé... pixká bat?
 SN: “zér txu? préstatu txuá aldamorzoá?” eta “etxáuna”
 (txu horren leherkari gorra logikoagoa ikusten da *txua*-rena baino, egoera honetan ‘xua’ itxaron behar bailitzateke, antza; *etxáuna* hori, bestalde, ‘ez + xauna’ da, aise antzeman daitekeenez, nahiz datuak bildurik dauden XX. mendearen bukaera aldean ‘jauna’ izan ohiko hitza)
- 3-06 GM: zéndako il duk súa?
 (EAEL-I, 261, arg. gabea)
- 3-07 GM: zér dun? zér prísa! zér... béar dun egin?
 SN: nón ikúzten dun íle ori?
 GM: bána zerbá? badúna? bien entendido, mejor
 (bigarren adibidea aurrenekoa argitzeko, hots, ‘bana’ hori ‘baduna’ren laburbilketa dela adierazteko eman zuen Gregoriak)
- SN: ah, or ná?
 SN: zérba baná? / bàna zerbá? barátzëan...?
 GM: ená ikustén aártzen dagolá? katxárrro korrék?
 (magnetofoiagatik esan zuen hori Gregoriak, zeinak, bestalde, adizki laburtuak erabili baitzituen, Sinforianak bezala; *a* luze bat ahoskatu zuen, gainera, Gregoriak)
- 3-08 SN: ená bátre ilérik?
 GM: ez dú mirátu galería kartárik? zér... pásu értsia!
 (Gregoria guri, hasieran, ‘dukek’ez mintzatu zitzaigun, Eaurtako Carmelo Krutxagak esan ohi zuen bezala; *galería*, berriz, ‘balkoi luze bat’ da, hori esatean Gregoriak Arbaiun gaineko behatokia buruan zuela)
- SN: faltá dú... irúr egun, ìllabeteáren egíteko
 SN: yá-ya, más vale maña que fuerza; yagóa (sic) bálío du mañák, ideák, èzik indár gúziek, ezteá?
 GM: dénbra du ezétz; lén bai baia órai ez
 SN: ník gizóna, badú ogéita bórz urté... lúrpeán dagola
 SN: ¡madre, este señor! nóla badú kéninbat paziéncia? ¡madre...!
 GM: eztú izán úmerik
 SN: eta oán eztú ilábétëa; faltá dú... irúr egun, ìllabetearén egíteko
 (bakan da *oán* hori, ‘orai’ baita, ia salbuespenik gabe, ibar honetako era; esaldi honetan, gainera, *ilabete* / *illabete* bikotea dugu, *i*-baten ondoko *l*-a bustitzeko joera zalantzarria erakutsiz, inoiz esan dugun moduan)
- SN: eta geró? pentsátzen duén egúnëan bérze gauza bát...
 (esaldi hau, sintaxia dela-eta, bitxi samarra iruditzen zaigu)
- SN: enténditzen txút... oh! zér náí duen erran, éllerran

- GM: abér! télébisionëan bér, nón dun... zér yágo
 SN: orái artió, aitzurrarekin, áitzurrarekin, ta orái... pues... mándö batékin edo... zámari batékin edo en fín, bako-txák... duénarékin
- SN: Jangóiköak nài duéniala ártio bizí izan
 SN: nork, nai duéla egín?
 3-10 GM: e? zér típo inen dín ónek?
 (noka erabili zuen Gregoriak oraingoan, galdera izan arren)
 SN: klaro! pues lúrrak! dénbra berák, tzùpatzen dín...!
 GM: béti baadín bentája mútxika bat, kánbio píxka bat
 (*baadín* horretan *a* luze bat aditu uste dugu, eta *mutxika* hitzari dagokionez, bera baino maizago ‘mittika’ aditzen da Zaraitzun)
- SN: eta ník badín, lo menos... ogéita amárr úrte...
 SN: eeéztin xárdokitzen ya éz
 3-12 GM: baia gúk irúten... dugú pues, ílea!
 SN: zér egín bar dugu? Jangóiköak nài duéniala ártio bizí izan, eta geró? pentsátzen duén egúnian bérze gauza bát, ¡hala! patáka estíra ta ¡hala, adiós, que te vaya bien! (barez)
 (‘patara’ –gazt. ‘la pata’– esan nahi izan zuen Sinforianak, jakina, guk horretaz ohartarazi eta hark onartu zuenez)
- SN: bádugu áski, bai
 GM: kén batre, eztúgu izáun
 SN: kében ez, eztúgu dántzarirík
 SN: kainbát úrte eztúgula batre praktikátzen pues...
 GM: èz bitugú ezertáko balío
- 3-14 GM: askáldren nagún, geró
 3-16 GM: iltzen duzie / il duzie
 (EDEL-I, 56, arg. gabea)
- SN: sáldu tziá... iléa? / etziá áski [festa] Sán Sebastiáneköá?
 (lehenengo adibidean iduri luke ‘zia’ era laburtua aski litzatekeela, izena singularrean egonik)
- GM: párti zazié egúrra erau tziéna
 (EDEL-I, 267, arg. gabea; *erau* hori ‘eragu’ da hor –gazt. ‘traer’, alegia–, eta *tziéna* moduko aditz laburturiko kasuan berriz, arestian ikusi adibide batean bezala, era hau egokiagoa iruditzen zaigu pluralerako singularrerako baino)
- 3-17 GM: kóri inférnua dié!
 GM: zómait... àbe txíkin, eta... il báitie, tórdua bezála
 (aldi honetan ‘tordo’ hitz mailegatua erabili arren, 1-07 zk.ko adibide batean *xoxuá* erabili zuen Gregoriak)
- GM: xárdokitzen diéla zérbait, e? zérbait!
 SN: xárdokitzen dielá uskárara
 GM: tortílla... ermáten duté, tortílla ta...
 (hona Ezkarozen ere *dute* adizkia¹⁴, Eaurtan eta, doi-doi izanik ere, Otsagin, Orontzen eta Espartzan orobat bildua)
- GM: kóri, zertáko konsèntizén te?

¹⁴ Ana María Echaidek prestatu *Iruzkizundi Irukoitza* izenburuko lanean ere ‘dute’ ageri da Ezkarozen.

- (*te* laburtu hau, herri honetaz gainera, Eaurtan eta Espartzan ere aditu dugu gutxienez)
- 3-19 GM: gúk beño yagó ikàsi díne!
SN: péko... érrí koitákuek, irùten diné ikúzi bagé... ília
GM: zemáitek eztíne aítu nai kóri, e?
- 3-20 b SN: zertáko eutzí ditzié sóstra?
(adizki alokutiboa dugu adibide honetan ere, galdera izan arren)
- 3-21 GM: gaztá? ere báí egín nuen zérbait
SN: péko kàrrikatík ikúsi nuén paréja bat
GM: ník banuén trénza bat...
SN: ùrte ániz bádu yá kóntu, kóntua gáldu nuéna
GM: kláro, ník xúa egíten nuenéko, bórdan...
(‘sua’ dugu *xúa* hori, jakína; inoiz esan uste izan dugunez, gure materialetan maiz aurkitzen dugu ‘s’ bustiren bat, ‘x’ bihurturik edo erdizka bihurturik)
- SN: baizákien érrian, banuéla trénza kúra...
GM: enuéla aítu sékula Errongárik...[uskarara]
- 3-23 GM: ah! ikúsi ninán, amú batekín (...) eta e... enínan kàso-rik égin
SN: pues ígare nínan infékzione bat terríble...
- 3-26/27 SN: ikúsi yuéna ník (...), e’yúyena ikusí?
- 3-28 GM: akáso... irútra fatéko, zuén prixára!
SN: gáxoä! badákin, zér bízi... ermáten tzuen
GM: eta, ník pues, ùste ninán... Juliának ere útzi zuén
GM: bázuen altzínietik írur edo...
SN: ez! kasórik etzuén izan, desgrázariak
SN: alfórjará... eta espálderöá, ezpázuen eúria egittén, ropé-roan
SN: fán biar tzuéla, norá?
SN: pues... estómaka-min... bazuéla ta gurékin: aámmm!
(*estópaka-min* aditzen da gure ustez, aski garbi gainera)
- 3-30 GM: ta... gámintak etzuéla ebákitzen txulára...
GM: galdéin zinan... Mikeléiz, ta... / Bitória zenák egíten zinan
(litekeena da bigarren esaldiko *zinan* hori ‘zínan’ izatea)
- 3-32 SN: ta a(t)zénian, bil... érden zínán... Mikeléiz
GM: guk zér ginuen? béiak! altzínian
GM: pues kán, múxker bat; ez béiginuen... béldurrik, piká-tren zuéla, súgia bezála... múxkérra
(‘ez baiginuen’ ere orobat erabili zuen Gregoriak, beste uneren batean)
- 3-34 SN: don... Plácido Asirón ginuénian... zer, dotóre
GM: éne... aízpa batekín, xárdokitzen gininán ánitiz
GM: eta... musikán? gútti xardòkitzen gininán uskárax, e? gútti!
GM: eráunian? konbérsazioa edóki ginína(n) Felíperekín
(*eráunian* hori ‘ora(g)unian’ en aldaera izan liteke agian)
- 3-37 GM: xaz, féstetán dántzatu zién, kémen / berzáñez, nóla bar zién resístitu?
SN: izán zien álke gúzia eskátzeko

- SN: kàsi béti, Zangótzan deskántsätzen zín gáu batez
(‘zien’ en aldaera dirudi *zín* horrek, Otsagin ere bildu duguna, bestalde)
- GM: kén étzin galtzén, ezta’ré... urdáki pixká bat; urdáki pìxka bát es el tocino
(honen aurreko esaldian aipatu ‘zin’ bera dugu honetan ere, ezezko kasuan baina)
- GM: eztákit nóla bar zién resístitu! otzá ta... úda ta...
- SN: eta béin edo... bi áldiz, almádiatu ziénak, e? kaék onóre guziák
(*beñ edo* izan daiteke, agian)
- GM: ník íkúsi nínan, bai, ámu’át ek kárri utzí zielá, amuá ta...
(esaldi honetan duguna, geure ustez, gazt. ‘ellos a aquél’ izatean, ‘zabela’ itxaron behar zela iruditzen zaigu, komunztadura behar bezala gordeko baldin bazen behintzat)
- 3-39 GM: ta ermán zienán Donlúixeniála; Donlúixenetík érman zienán Espárzeniala
(herriko etxe-izenak dira *Don Luis* eta *Esparz*)
- SN: eta ené senarrá etziénan elkí... déustako ere
- 3-41 GM: ikusi tut sei gízon bídian
(*EAEL-I*, 240, arg. gabea)
- 3-43 SN: pues ník... bí íle batinát eta eztákinat...
- 3-44 a SN: ník zúriak eta zúk éniak, por ejemplo eré... enténditzen txút
- 3-48 SN: ta kótxe aándi baték ermàten tú zági... bí zági árdo ta... ógi
- GM: pues guziák drá yá antiguo, ez báitu iyórk ere egín nai ya
- 3-50 GM: mutíko gaztenák batin yá... zerbítzua... kunplítrik-eta, daukín! ogèita séi ur(s)té...
- 3-56 GM: zomat ídi tzíe errian?
(*EAEL-I*, 262, arg. gabea)
- 3-57 SN: gaztèák... oblígatzen tié [berzek]
- GM: eztue érman gamíntak
(*EAEL-I*, 251, arg. gabea; aditz laguntzailea *tie* eta *tute*, bien artean geratu zen, antza)
- 3-61 GM: ník ogèita bórz urte eré, nituén, áita il zelarík
- 3-70 GM: errí kóitako... bát edo bída; kontàtu ztinán? írur lo menos itórik
(hikako adizkia erabili zuen esaldi honetan Gregoriak, galdera izanik ere)
- 3-77 SN: kaék onóre guziák, ermán ztiéla

4) Aditz laguntzaile iragankorra (*nor-nork*)

4-01 → 4-24: *nor*, singul. 1. pertsona; 4-25 → 4-48: *nor*, plur. 1. pertsona

adizki-zk.adibideak

- 4-40 GM: ordúan etzén... eskólarik... párbulorík eta dèus eré, báizik ere... [maestroak] amétitzen gintzánëan, hála!

5) Aditz laguntzaile iragankorra (*nor-nork*)5-01 → 5-24: *nor*, singularreko 2. pertsona; 5-25 → 5-32: *nor*, plur. 2. pertsonaadizki-zk.adibideak

5-05/06 GM: nok akonpáñatu yu?
(eskuz harturiko galdera; beldur gara, haatik, *nok* hori ez ote 'nork' izango, geure akats bat tartean dela)

6) Aditz laguntzaile iragankorra (*nor-nori-nork*)6-01 → 6-24: *nor*, singularreko 3. pertsona; *nori*, singularreko 1. pertsona6-25 → 6-48: *nor*, pluraleko 3. pertsona; *nori*, singularreko 1. pertsonaadizki-zk.adibideak

6-03 GM: emán bar dadan; bána (= baduna) zerbá?
6-04 GM: pues buena pena emán dadá eni
6-16 GM: xin zelarík eskátu zadán úra
(*EDEL-I*, 269, arg. gabea)
SN: ítz emanéz, e? itzúlien zadála
6-18 SN: esíjitu tzadanán, don Águstínek...!
(‘zadanan’ aski litzateke, antza –‘ziadanan’ hobeki legokeen arren–, bokal baten ondotik adizkiaren hasieran ageri den leherkaria arrazoitu dezakeen ziorik ez baita ikusten)
6-21 SN: pues míra, emán (t)zàdaená, bandéja bat
6-23 SN: eta... xaz, úrrian, ení... mirátu zadaénan água... Zan-
gó(t)zan
(‘ahoa’ da *água* hori, aise ondoriozta daitekeenez)

7) Aditz laguntzaile iragankorra (*nor-nori-nork*)7-01 → 7-24: *nor*, singularreko 3. pertsona; *nori*, pluraleko 1. pertsona7-25 → 7-48: *nor*, pluraleko 3. pertsona; *nori*, pluraleko 1. pertsonaadizki-zk.adibideak

7-04 GM: gáxöa! gúri, zér bar daukí egín?
7-16 GM: xótzen zaukién, ánitz! [maestroak]
7-21 SN: jínen tziéla ... Muskíldan (...) [fotografia] èlki zaukié-
nekin

8) Aditz laguntzaile iragankorra (*nor-nori-nork*)8-01 → 8-24: *nor*, singularreko 3. pertsona; *nori*, singularreko 2. pertsona8-25 → 8-48: *nor*, pluraleko 3. pertsona; *nori*, singularreko 2. pertsonaadizki-zk.adibideak

8-13 GM: aah! báibai... ník erran náuzu: dozn’érdi bát?
(zuka erabili zuen oraingoan Gregoriak, adizkiaren azken *n*-a ahoskatu ez zuela)
8-24 GM: bàia elkí zabenán beré fotógrafiarà
(‘haiek hiri’ honetarako Eaurtan *zaunen* bildu genuen, eta Espar-
tzan *zauyenan*)

9) Aditz laguntzaile iragankorra (*nor-nori-nork*)

9-01 → 9-08: *nor*, singularreko 3. pertsona; *nori*, pluraleko 2. pertsona

9-09 → 9-16: *nor*, pluraleko 3. pertsona; *nori*, pluraleko 2. pertsona

adizki-zk.

adibideak

9-08 GM: bueno, ení ez, zúerr èlki zauzién, zúerr èlki zauzién [fotografiara]

10) Aditz laguntzaile iragankorra (*nor-nori-nork*)

10-01 → 10-40: *nor*, singularreko 3. pertsona; *nori*, singularreko 3. pertsona

10-41 → 10-80: *nor*, pluraleko 3. pertsona; *nori*, singularreko 3. pertsona

adizki-zk.

adibideak

- 10-03 SN: tomá! pues... lióbarí egíten dakonót
(asimilazioa egon liteke hor agian, 'dakonat' baizik ez baitzitekeen igurika era honetako adizkien muinean berezko *-i-* ezaugarria tar-tekatzen ez zuten informatzaile hauengandik, berez *diakonot* beharko bazuen ere¹⁵)
- 10-08 GM: títia emán dakó
(*EDEL-II*, 329, arg. gabea)
- 10-21 SN: ník erráten nakón nekatíllari (sic)
- 10-23 GM: pues ník errán nakonán: kebén? dozn'érdi bát?
SN: portázo bat emán nakonán...!
- 10-28 SN: emáztiak (...) erráten tzakón... gizònarí etxákin zer
(*etxákin* hori 'ez xakin' da, errazki antzeman daitekeenez)
- 10-32 GM: ta... uh! beldúr bat... ginakón!..
- 10-37 GM: ník... bádakinát norí... nóri emán záakoén, fotógraffí-
ra
- 10-61 GM: errán nazkón átzo, enuéla aitú sékula Errongárico...
[uskarara]

11) Aditz laguntzaile iragankorra (*nor-nori-nork*)

11-01 → 11-40: *nor*, singularreko 3. pertsona; *nori*, pluraleko 3. pertsona

11-41 → 11-80: *nor*, pluraleko 3. pertsona; *nori*, pluraleko 3. pertsona

adizki-zk.

adibideak

- 11-03 GM: bai, oáñ eztabenát gendú baiá, géndren dabénat
- 11-21 SN: errán naben: almádiero lějítimoak, e?
- 11-23 SN: ta errán nabenan: muchas gracias
- 11-37 GM: áu ere, oménaje ein báizaben, de ancianos, ené sénarrarí
ta... óni

¹⁵ Balizko asimilazioez ari garela, duela urte batzuk, Pedro de Yrizarrentzat aditzari buruzko inkestak egiten aritu ginenean, eta *xuketan* izan bazen ere, ustez halakoxeak erakusten duten 'dakoxot' eta 'diakoxot' gisako erak bildu genituen Garazi aldeko Gamarte herrian, eta 'diakoxot' ondoko Lakanan (Pedro de Yrizar: *Morfología...*, 190 or.).

ALOKUTIBOTASUNA DELA ETA

Zaraitzuerazko zenbait adizki alokutibotan tartekaturik aurkitu ohi den *-i-* ezaugarria dela-eta, Ezkarozen bildu datuek haren erabateko galera agerian ezarri besterik ez dute egiten, gehien gorde dituzten herriak Eaurta eta Espartza izan direla. Hots, Eaurtan, XIX. mendean, ‘nor-nori’ saileko 2-18 zk.ko kasurako –hura haiei’ (toka), kasu–, *ziayek* adizkia bildu bazen ere, XX. mendean bukaera aldian *ziaek* eta *zaek*, biak bildu ditugu –Espartzan bezalaxe, bestalde¹⁶–, Ezkaroze honetan *zaek* besterik aditu ez dugula, nahiz honek ez duen esan nahi bestelako aldaerarik ez dagokeenik.

‘Nor-nori-nork’ saileko 6-18 zk.ko kasurako, berriz –‘hark niri hura’ (noka)–, *ziadanan* dugu Eaurtan XIX. zein XX. mendeetan, eta baita Espartzan XX. mendean bukaera aldean ere¹⁷; Ezkarozen, aldiz, *zadanan*. Eta joera bera dugu 6-23 zk.ko kasuan –‘haiek niri hura’ (noka)–, *ziadayenan* baitugu Eaurtan XX. mendean eta *ziadaenan* XX –Espartzan ere azken hau bildurik gaude azken urte hauetan–, baina *zadaenan* Ezkarozen.

Azkenik, eta ditugun adibide guztiak hona ekarriko ez baditugu ere, 11-03 zk.ko kasurako –‘nik haiei hura’ (noka)– *diabenat* dugu Eaurtan XIX. eta XX. mendeetan eta gauza bera Espartzan XX.ean ere –Ezkarozen *dabenat*¹⁸–, eta 11-23 zk.korako –‘nik haiei hura’ (noka), orobat, baina iraganaldian–, *nianbenan* Eaurtan eta Espartzan, Ezkarozen *nabenan* dugun bitartean. Otsagiri dagokionez, 11-04-b zk.ko adibide batean *eztabexut* dugu eta 11-31-b zk.ko beste batean *zabexun*, biak balizko *-i-*aren inolako tartekapenik gabe.

Ezkarozen nabaritu uste dugun galera hau adizki trinkoetara hedatzen da halaber; hots, 1-16 zk.ko adibide batean *dakinat* bat ikus dezakegu, eta 3-43 zk.ko beste batean *eztakinat*, aipatu tartekapenaren ezein arrastorik gabe.

MINTZAMOLDE HONETATIK HARTURIKO LAGIN BATZUK

Honainoko lerroetara ekarri ditugun esaldiak aurkeztu ondoren eta Ezkarozeko euskarari eskaini diogun saioari jarraipena emateko, 1976ko udan bi andere hauei egin ikustaldian bildu genituen materialetatik ateratako elkarrizketa xume batzuk emango ditugu jarraian.

Hauek aztertuz, sehaskan ikasi hizkuntza azken hamarkada luze samarren etorrian gutxitan mintzatu izanak ezinbestean erakarri dien higitze, moteltze eta hainbat eratako herdoiltzeren zamak –zenbait zalantzatan eta, nahi gabe bada ere, erdarara jotzeko lehia bizian agerian ezarriak– agitz nabarmen geratzen direla iruditu zaigu. Gainera ezin liteke bestela izan, zaraitzuerak jada, aspaldian datorkion gaitzaren ondorioz, azken hatsetan dagoela kontuan izanik.

¹⁶ Espartzako informatzaile Jacinto Ramírezek toka, noka eta xukako alokutibo hauek *-i-* tartekaturik zein tartekatu gabe eman zituen. Xukako erak eman ondoren guk argitasun eske horretaz galde-tu eta, zera erantzun zuen: *de las dos formas se dice*.

¹⁷ Otsagin, ordea, xuketan –6-19-b zk.ko kasua, beraz–, *zadaxun* bildurik gaude, bitan gainera, ‘ziadaxun’ bat ere gabe, honen aurreko saioetako batean –(4 - Otsagi: esaldiak)’ izenekoan– ikus dai-tekeen bezala.

¹⁸ Otsagin, xuketan berriz ere –11-04-b zk.ko kasurako, beraz–, *dabexut* bildu genuen aspaldisko, balizko ‘diabexut’ baten barruko *-i-*aren ezeren arrastorik gabe.

Haatik, ez zaigu iruditzen, lekukotasun hauek ikusiz eta, beti ere, euskara mintzatuari gagozkiola, andreok hain gutxienekoen azpian zeudenik, gauza izan baitziren aldian-aldian esaldi luze bezain aberats batzuk emateko –inoiz are gatz eta pipar pixka batekin ere–, zenbait unetan hizketarako hainbesteko erraztasuna erakustez gainera.

Andereok, oroitarazten dugu, Gregoria Mikeleiz (GM) eta Sinforiana Narbaiz (SN) izan ziren elkarrizketa guztietan zehar, 1976ko udako arratsalde batez eginak.

Argiloako edo Argiloaingo¹⁹ Ama Birjinaren erromeriaz zerbait

GM: Úrtian, egún bat, guk, prózesioa; fâten girá ta...

- *eta nola fâten da, edo...?*

GM: Orái artióoo... ebíliz, eta orái yá, báda... karretíla, bidéa ónik, ta órai kótxëan; ni... áurten artió, fan níz ébiliz, ta... aurtén kótxëan.

- *bai, karartio badira kilometro batzuk; eta aldapa... 'aldapa' erraten dea?*

GM: Aldapá baia... orái, karretíl aunitz; berzé gixán, ebíltzen dén lekutík eéz, e? aldápa...

- *txorrotx?*

GM: Txoótx? txótxotxa... ttxuttxúrröa²⁰, p'arríba...

- *'fuerte' errateko, nola?*

GM: Pues, pikárta, fuérte...

SN: Fátéko... kótxian beár du izán... úrte anítzetako persónara; gaztéák... oblígatzen tié, prozés-sioan [fatra?]

- *eta prozesioa nondik fâten da? kemendik? kurutze eta...*

SN: Báí-bai-bai... kurútzeak eta guzëák, guzëák, bai.

- *jende anitz fâten dea?*

GM: Bai, astéria²¹, aurtén ánitiz.

SN: Aurtén ánnnítz!...

- *eta nola fâten da? lenik kurutzea eta bi monagillo edo? 'monagillo' edo 'bereter' edo nola erraten da?*

GM: Monágilloá!

SN: Eta Ayúntamentuá eta... en fin, kántatuz letaníak, e?

- *latinez?*

SN: Sí, sí...

¹⁹ *Argiloa* eta *Argiloain*, bietara aditzen da, aurrenekoa gehiago behar bada –motzagoa delako, agian?–; haatik, Bidankozen *Argiloan* aditu dugu.

²⁰ Trinidad Hualde ezkaroztarraren arabera “un altico pequeño”. Hitz hori idaztean erabili ditugun *tx* horien bidez aditzen uste dugun *tt* eta *tx*-ren arteko soinu bat irudikatu nahi izan dugu. Honelako soinua Erronkari ibarreko Izaban, *ttxun-ttxuna* eta *neskattxuak* moduko hitzetan, adibidez, eta Uztarrozen, *aminttxo* eta *kottxa* bezalakoetan, aditu genuen duela jada urte asko samar Antonia Anaut eta Fidela Bernat andere onen ahotik, hurrenez hurren, kanariarrek mintzatzean egin ohi duten gazte-lerazko *ch*-aren ahoskapena oroitaraziz.

²¹ Azkue: *Asteria*: 1° (R), sarna, *gale*. (De ATS-ERIA). Eritasun hau sendatzeko joaten zen, nonbait, garai batean Argiloaingo baselizara, gure egunotan erromerian-edo joateko ohiturari eutsi bazaio ere. Aspaldiko denboretan lurralde hauetan izurrite bat gertatu zelarik sarzarrek haren kontrako babesa eskatu zutela-eta, herrian inor ez zela hil esan digu duela denbora gutxi izenik hartu ez diogun Sartze bereko andere batek.

- GM: Eta géro kán, méza entzún...
- SN: Buen sermón, sermòn ederra, ta askáriak onik érman ta...
- *ah, askariak eramaten dira?*
- SN: Bai! ta kótxe aáandi baték ermàten tú zági... bí zági árdo ta... ógi...
- *askari edo bazkari?*
- GM: Ah...! bázkari kásik.
- SN: Pues bázkari. Aurtén...
- *ah, romeria, romeria gisa...*
- GM: Bai, bai, romería; tortílla... ermàten duté, tortílla ta...
- SN: Sí, sí, sí, romería, pero... romería muy importante, e? sí. Aúrten báze-gón... San Sébastianéko... bída (e)do írur famíliá ere, romerían, bai.
- *dantzaririk izaten dea?*
- SN: Ez! kében ez, eztúgu dantzáririk...
- GM: Ka! gúk ez...
- *Otsagin bai...*
- GM: Otsáin bai; bída, la Virgén de Muskildá²² y... ta bèrre bát...
- SN: Erríkõa.
- GM: Gàzteá... gázteák Muskildakõak ta... zárrak...
- SN: Erríkõak.
- GM: Xaz, féstetán dántzatu zién, kémen...
- SN: Ah! Otsáikõek!
- GM: Txíkinék, bai...
- SN: Ah, ya! tienes razón, báibai.

Almadien inguruko oroitzapenak

- *eta zer kontá dokezie berze? zien... gázte-denbran? edo 'gáztezutuan?' edo... nola erraten da?*
- GM: Gúre, gúre... gúre gáztezutuan.
- *ikusi duzie almadiarik saunsten?*
- GM: Almadiák? báai! ònen senarrá... ònen sénarra zén almadiéro, e?
- *konta, kontá zázte non egiten, non lotzen zitien...*
- SN: Lotú? goití kortan; kendík...
- GM: Txopáre²³ kori, ikùsi dúzu?
- *non, Otsagirako bidean?*
- GM: Ez! Ezkározerík... kórtik, beréala; txopáre bat.
- SN: Kéndik góra, zubía, ikùsi zu; bueno pues... eskúialá, báitago ór, óri, txopáre... gázte bát, kaán zén àlmadién plázara, atadéroa; ta kándik buruzkéindika²⁴, hála!, ugáldialá, trankéz, egótz, bérriz kán at-, (zuzenduz:) ló! eta aprobetxá lemezíko úr... èltzen zén aparénte, aék báizakién negúrria, eta kóor, koór, kontrapuérto korí, présará, pues óngi kondizionátrik, por supuesto...
- GM: Góitik saú(n)sten zrén kan; ¡yyyy..., hála!

²² 'la Murjén de Muskildá' aditzen dela iruditzen zaigu.

²³ Hitz mailegatu honi gagozkiola Trinidad Hualdek 'un chopar' dela esaten badigu ere, guk, inguru hauetan eta gáztelaniaz, 'una choperá' aditu dugu beti.

²⁴ Azkue: **Buruzkaindika** (BN-s), caer dando tumbos: *déringoler, tomber en roulant*.

- SN: ¡Pero mira cómo son las cosas! bueno, orái bi urté izan (t)zén Zangoztán fésta bat...
- GM: Bai, almádieroen... festára.
SN: Bai, eta ené senarrá etziénan elkí... déustako ere.
- GM: Buuuuh! (harriturik edo)
- SN: ¡Claro que no!; eta... xaz, úrrian, ení... mirátu zadaénan água... Zangó(t)zan; ta errán nabenan (ironiaz): “muchas gracias”.
- *agoa? (galdetu genuen, Sinforianak esanikoa ulertu gabe)*
- GM: (argituz) La boca, la palabra... que le sacaron la conversación²⁵.
- SN: Y los... ligítimos (sic) almadieros, hace veintitrés o cuatro años que están debajo tierra.
- *eta nola erranen luke uskaraz ‘los legítimos almadieros?’*
- SN: Espere; los ligítimos...
- GM: (Sinforianari) Abér, errán zan uxkáráz!
- SN: Bien; errán nabén: almádiero lëjítimoak, e?... que ni siquiera mencionarlos. Eta béin edo... bi áldiz, almádiatu ziénak, e? kaék onóre guziák, ermán ztiéla. Míra... ¡estaba más hinchada!, me dicen...
- GM: (Sinforianari berriz ere) Errán zan uskaráz!
- SN: ... “Edo zúre senárta almádieroa zen?”
Ta zúk eztáki-... eztákizu baézt? eztákizua baézt? izan zéla? eta ezpálimatzáude tséguru txú, galdín dazú... áitari, zùre aitarí, abér, éne senarrá izán zen almadiéro edo ezén izan almadiéro.
“Pues... nik úste; pues... rézibitren txú regálöa”; –la que no llora no mama– “pero, yá que zu izán baixa kàin sincéra, pues beár txú rezíbitu regálöa”.
Pues míra, emán (t)zàdaená, bandéja bat, ta oáño kuádroarén espéra. Pues mira, pues me hirió, a mí... me dolía el corazón.
- *bai baia agian, kainberze urte igareta, egonen ziren atzerik...*
- GM: Átzerik!
- SN: Bai, bai...
- *edo ez oritu; ez zien gogo gaixtoarekin eginen...*
- SN: Éeez! ez, korí eztá're, báizik ére... gáxöa! badákin, zér bízi... ermáten tzuen; béti almadiékin eta géro... ¡ni siquiera mencionar...!
- *eta zonbat tramo izaten zuen almadiak, irur edo laur?*
- SN: Eta bórz eta sei ére bai!... eta zortzí ére bai!
- *bai, e?*
- SN: Aaah! ¡ya lo creo...!
- *kainberze bai? anitz luze izanen zen...*
- GM: Luzé-luzéa, báa(t)... beh! eta bída, fáte egíten á(n)²⁶...
- SN: Bi almadiéro? bai.
- GM: Ez! bída, kála, párian...
- SN: Bi... bí ramo²⁷, bí ramoz...
- *altzinean, bi?*
- SN: Bída, bai; badín bazen zúra, lódi, e? bída, eta gíblëan bát, rémo.

²⁵ Zirikatzeke nonbait, gazt. ‘buscar la boca’ esan ohi dena.

²⁶ Esaldi hau ilun samarra dakusagu; ez da, beraz, oso ziurra.

²⁷ ‘remo’ da hori, jakina, geroxeago hobeki esango duenez.

- GM: Ah! baia kóri errémadóreak, baia ónek erráten dín, zómat trámoko aál-madiér (!).
- SN: Ah! pues según, según... baia llábur éz, e? àl gúzia lúze, al gúztia, lúze ¡ya lo creo...!
- GM: Zér bízia, kúra eré...
- *eta norartio faten ziren?*
- GM: Arbàyönára... ta Záragozarártio.
- *zoin lekutarik igaretzen ziren?*
- SN: Zangózarik!... kàsi béti, Zangótzan deskántsätzen zín gáu batez.
- *eta Arbaiun, leku txarra dea?*
- GM: Txarra! ez dú mirátu galería²⁸ kartárik? zér... pásu értsia! pues kándik igaretzén zren.
- *pasu txarra orduan...*
- SN: Kláro! peligrosísimo; sí. Lo que pasa que...
- *eta kan ior ez zen erortzen edo...?*
- SN: Ez! kasórik etzuén izan, desgrázariak.
- GM: (Sinforianak esanikoa zuzenduz) Bai...! apál kóitako errí... íl yue, bat, itó yuen; nóla deitzén zen?
- SN: Enún orítzen, enún orítzen...
- GM: Eráunian? konbérsazioa edóki ginína(n) Felíperekín²⁹.
- SN: Pues enún orítzen, chica...
- GM: Tértoko (?), errí kóitako... bát edo bída; kontàtu ztinán? írur lo menos itórik.
- SN: Fíja adí! pues ní enún orítzen!
- GM: Eníx uxt-, (zuzenduz:), énun orítzen nóla den érria; bah! edo fánen niz³⁰... gálditra? bah!
- *eta giblean, gizon bat faten zen?*
- GM: Bái-bai-bai... koléröa, koléroa³¹ déitzen zé.
- *eta eramaten zien ere 'roperoa' deitzen baitzakoen...*
- GM: Bai, ropéroa, érdian...
- SN: Alfórjará... eta espálderöá, ezpázuen eúria egittén, ropéroan.
- *eta bazkaria ere bai?*
- SN: Tòma éz!
- *zer eramaten zien xateko?*
- GM: Eeh! pues... ajoarriéro... bakálaua ta... xán báí óngi, e?
- SN: Xán óngi...!
- GM: Eztákit nóla bar zién resístitu! otzá ta... úda ta...
- *gogor baitzen...*
- SN: Lóoa... lo egín ere báí, óngi, e?
- GM: Lo egín?... baia beártzen zren lekuán...
- *eta migak? migak xaten ziren?*

²⁸ Hots, Iso mendatetxoa iparralderanzko norabidean iragan ahala Arbaiungo arroilararen gainean dagoen behatokia.

²⁹ Trinidad Hualdek dioenez gizon hau Uskartzan sortu Felipe Tolosana zen, "almadiero fino" harren esanetan.

³⁰ Honen aurreko esaldian Gregoriak, galdera izan arren, adizki alokutiboa erabili bazuen ere, oraingoan indefinituaren aldeko hautua egin zuen, egokiro gure ustez.

³¹ 'Codero', alegia. Honela zehazten du Félix Sanz Zabazak bere *Maderistas y almadieros del Roncal* izenburuko liburuan: "Almadiero que empuñaba el remo de la zaga".

GM: Aaah, bai! òstatuán o...

SN: Zopà-txukuá!

- *baia almediaren gañan migarik ez...*

SN: Korí étsetik éki bagé, fónatik élki bagé xán, kan, béro-beroa, mígak... klaró! tzopá-txúkuá³². Ta... txáköa beterí(k) bėti, bėti edatén ta bėti berterík...

Ia eskolatu gabe oihanera, aitaren laguntzaile

- *zombat urtetan asten zen eskolala faten?*

GM: E? boz, bóz urtetan edo séietan; ordúan etzén... eskólarik... párbulo-rik eta dèus eré, báizik ere... [maestroak] amétitzen gintzánëan, hála! Ta guré denbrán mut(t)íko ta nexkátöak eta guziák, maéstro bat sólo.

SN: Eta zér gáxto...!

GM: Bai, estómakatik sufritzén! (barrez) Ní gútti ébli niz, e? ené aitará béra sólo, ené amarekín, ene áma aztén³³ aur, àurren aztén ta... áski erí...

SN: (Gregoriaren azken hitza bukatuz) ...-bérats.

GM: Eríberats, bėti zerbáitekin; eta kláro, éni, kála níntzalarik, [aitak:] “Hála, ené áurra, guázen beién kuidátzra, hála!”. Eta ní éskolarik gabétan, éskolarik gabéa.

SN: (aita-alabaren elkarrizketa imitatuz) “Zér txu? préstatu txuá aldamorzoá?” eta “Etxáuna”. Ay... Jesús!

- *‘prestatu txuá’, zer?*

GM: Aldámorzuá; áldemo(r)zuá... es amèketáköa, aldámorzua... Y a cada txulíka.

SN: (barrez, hura oroitzuz eta Gregoriaren aita imitatuz) “Oáiko, gáxo korrék ez dú prestátu áldamorzoá?”

GM: Eh! ník ez egoáño³⁴ prestátu! ta... ay, Jesús!...

- *baia kori nork erraten zuen?*

GM: Éne ait(t)ák, éne aita zénak. Ta ník... gútti... ttxipiá, ttxikiá, txikiná, eta... áldamorzoán, kláro; ník xúa egíten nueneéko, bórdan, kan, fínkan, eta... súa egíten nueneéko, ta txúlak éerre ta... gámintak etzuéla ebábitzen txulára, áy! Jesúsus... Ta ené aita desèesperatrík, e? Ta kála ené bizía... a la aventura, e?

SN: Iría kála ta enía kóla (barrez).

- *eta zer egiten zuen orrek (Gregoriari) kain gazterik kan, oianean? lan egin aitarekin?*

SN: Lágun, egín aitarí...

GM: Lágun aitarí, béra sólo-sólo. Ta béiekín pues, “Fán adi kára, fán adi kóna”, pues...

- *beiekin edo ardiekin edo nola?*

³² Uztarrozen eta Izaban, beti, ‘miga, migas’ erdal mailegua aditu badugu ere, Zaraitzuko ibarrean hiru eratan bildu dugu, hirurak euskaraz bildu ere: Otsagin *bilgor-zopa*; Ezkaroze honetan *zopa-txuku* eta Orontzen *kaxuan zopa*.

³³ Esaldi honetan badugu, alde batetik, *ené aitará béra sólo* eta, bestetik, *ene áma aztén*; zer dira horiek, baina? gazt. ‘el padre mío, él sólo’ lehenengo kasuan, eta ‘mi madre criando’, bigarrenean? hots, kasu batean izena mugaturik eta bestean ez?. Honen aurreko gure ‘(4 - Otsagin: esaldiak)’ delakoan gai hauxe ukitu genuen –orri-oineko 65 oharra–, zaraitzueraz ohikoa den *-ra* mugatzailea dela-eta ‘aita’ eta ‘ama’ izenak tartean diren kasuak kontuan harturik.

³⁴ ‘oraino/oraño/oraño’ren aldaera dirudi.

- GM: Béiekín³⁵, béiekin, lo general... ní béiekin; eta... “Béiak guárda zkin kében, alór kontán”, alórra llamamos... alórra, ta kála! Ník lágun ín ta úra... áitzurrarekín ta...
- *lagun egin?*
- GM: Lágun egin. Ta... géro, pues hála! andítuz fáten nintzála bezála, eta... kárrea, fájöak, gári-fájöa exéri burù-kaxkoán ta, hála! bordápetik, Be-tárran bórdapetik... fájoa artú, ta gúre bordála ártio. Zéruan érdi-érdian ere... ník, lékuan... eztákët ník. Ay... Sán Jose!
- SN: (barrez) Nosotras tenemos historias de la juventud...
- GM: La vida, ¡Dios...! como las de ahora, oráikoak bezála: arrépatu kòtxe batián eta, hála! parèjatán, kóitra: inàretrá ta loía ketrá ta³⁶; kóri ézta bizia! kóri inférnua dié! inposíble!... inférnua! ez diá kalák (sic) edo zér?
- *kostunbreak liberalizatu dira eta, badaki...*
- GM: Gu? ándi muóndo (?), ón dago, ónetarik gra; ník erràten dút, e?
- *kalarik ere oraino ez dadazie erran zendako zen gaixto maestro kura...*
- SN: Pues... estópaka-min³⁷... bazuéla ta gurékin: aámmm!
- GM: Que nos... xótzzen zaukién, ánitzi!...
- *xotxen, e?*
- GM: xótzzen, bárta batzúrekin: tíz-taz! ta... uh! beldúr bat... ginakón!...
- *eta erakutsi, ongi egiten zuen?*
- SN: Bai... berétakó xakín balú!
- GM: Len, léen... búluetarik artúta elkítzen bazrén maéstro ta...
- *biloetarik artuta?*
- GM: Búlo-...tátik, ási... arrepátu ta hála: “maéstro iz”; hála...

Arratsetako bilgo edo bella, ‘Iruuten ari nuzu’ kantu ezaguna gogoan

- *Errongarin aditu dut emazteki batzuk, denboraz, neguko gau luzetan, zonbait etsetan xuntatzen zirela xosteko –‘egudiargo’ deitzen zakoen kari–, eta mia erabiltzen ziela firme...*

- GM: Bai, ta trábaja, el kalzetín, ta írun... íl(l)ea, élki... estánbrëa ta, íjiji-ája-ja, illía zerrén³⁸; eh! éne denbretán eré bázen korí.
- *kemen ere bai? eta nola deitzen zitzaion korri?*
- GM: Korí? bílgöa, o... nóla? bélla! bélla; hála! egún... gúre etsiala, bellátzra.
- SN: Gabérdi ártión³⁹...
- GM: Gabérdi artió, bai, ta bátek kalzetín, bèrze bàtek... írun, kála... élki.
- *eta mia?*
- GN: Ah! ta mía⁴⁰... hála!

³⁵ Une horrexetan Sinforianak *béieki* esan zuen.

³⁶ Sinforianaren barre-algarak ez du behar bezala aditzen uzten Gregoriak emaniko hitz horiek; *inare* horrek, dena den, gazt. ‘brezo’ izan behar duela uste dugu, zeren Mitxelena prestatu *Un vocabulario...* izenburuko lanean hitz hau zaraitzueraz zuritan badago ere, aezkeraz ‘ilarre’ eta erronkarieraz ‘ilaurri’ agertzen baita; *loia* hitza, bestalde, mugatu gabe hobeto egongo litzatekeela iruditzen zai-gu.

³⁷ *estómaka-min* da hori, gure ustez, gaizki ahoskatu-rik.

³⁸ Azkue: **Zerren:** 4º (BN-am-gar-s, R, S), carcoma. gusano, polilla : *artison, ver, mite*. Hots, iruteko ‘ilea’ prestatzean *zerren* hori garbitu behar zutela esan nahi izan ote zuen agian Gregoriak?

³⁹ ‘ártion’ hau gorabehera, gehienetan ‘artio’ aditu dugu.

⁴⁰ Hitz honekiko aipamena egin diogularik, Trinidad Hualde adiskideak horren xumegarria eza-gutzen duela aditzera eman du, honela esan baitu: “*míttoa*, la lengüita”.

- SN: Ah! mía... líbre! (barrezka biak batera).
 GN: Eta bárra ta... guziétarik.
 SN: Iyórk ez tzún tásatzen, e'balíndaka⁴¹; egín zezála maíz! (barrez)
 GM: Kau, bukátzen den egúnián, adiós!
 - *eta (Gregoriari) orrek erran du norbaitek egiten zuela... irun?*
 GM: Írun.
 - *zera: goruarekin? goru edo 'rueca' edo...*
 GM: Ruékarekin, bai...
 - *nola erraten duzie uskaraz 'rueca'?*
 SN: Murkílla⁴²...
 GM: Murkíllara guk; ruékara zén yá berzé forma bát.
 SN: Bai, kúra... estóparendáko tzén, kúra; róka.
 GM: Rókara; baia gúk irúten... dugú pues, ílea!
 - *(Gregoriari:) orrek ere irun du?*
 GM: Nik? bai...!
 - *eta nola egiten zuen? badua erramintara?*
 GM: Ramíntará?... berzía eztáki'nun; kemén esèrtzen nuén íllea.
 - *(murkílla' hartu eta erakutsi digunez, galdetu diogu:) kori zer da?*
 GM: Murkíllara, múrkillará!
 - *kau da murkíllara?*
 GM: Éne múrkillara, e? pollítagokuák bádra, baia káur niáurek eginík.
 SN: (Gregoriari) Ikúsi yuéna níik, Àma Berjína Muskíldakoarí ofrèzitu nuená?⁴³ e'yúyena ikusí?
 GM: Ah! ikúsi ninán, amú batekín... ofrèzitu zíela, baia ník ez nákinan nóndik eta e... enínan kàsorik égin.
 - *amu batekin?*
 GM: Amú batekin; àmuá, es un montonico de lana⁴⁴.
 SN: Un montonico no; se hacen unas txerras⁴⁵, peinando, entre peines...
 GM: Unas, unas tiras... ah, sí! yo no hay... hecho peinao; yo sin peinar.
 SN: Bien, y... después, se pone la murkílla...
 GM: Aquí, lo atas así...
 SN: Y con la izquierda se tira, y con la derecha se le da al... [huso].
 - *eta non exertzen da? gerrian?*
 GM: Bai, kebén, zinturán; urdeá⁴⁶ kanpóra [egotz] ta, kálaxet artú!
 SN: Nón dun úx-...?
 GM: Uxóa:⁴⁷ eztákit ník nón daukitén, kóri.
 SN: ... Ardátza.

⁴¹ 'ez baldinbadaka' izan ote daiteke hori, agian?. Garazi aldean inor mintzatzen denean, baldin halakoa aditz indefinitu edo neutroez baliatzen bada, 'eztabadaka' -hots, ez 'toka', ez 'noka' ez-eta 'xuka' edo 'zuka'- ari dela esan ohi da. Ez du honek aurrekoarekin zerikusirik baina hitz batek edo, nahia-go bada, kontzeptu batek, hein batean bederen, bestea oroitaraz dezakeela iruditzen zaigu.

⁴² Azkuek, baina, **Murkuilla** (BN-s) dakar: ruca para hilar lana, *quenouille à filer la laine*.

⁴³ Adizki triperstonala eskatzen zuen horrek komuntzadura gordetzekotan, 'nakona' hain zuzen ere.

⁴⁴ Azkuek ere horrela: **Amu**: 2º (BN-s), copo de lana, *quenouillée*.

⁴⁵ "Unas txerras, unos cardaos", argitzen digu Trinidad Hualdek.

⁴⁶ Azkue: **Urde**: 2º (AN, B, BN-s, G, R), sucio, *sale*.

⁴⁷ Hitz mailegatu hau gazt. 'el huso' da, jakina, jarraian Sinforianak *ardatza* euskal izen jatorrez izendatuko duena.

- GM: Baia ez nát irérik⁴⁸ ere; íle banát baia garbítu gabé ta déus e. Ta kálaxét, bai. Uuuh! ník irún dut ánitzi!
- SN: Nón ikúzten dun íle ori?
- GM: Nik? ugáldian.
- SN: Ugáldiála fâte itzán?
- GM: Énun egon! etxáz eta ez áusten⁴⁹ ere! Na, fan dén urtían énat irún... déus ere.
- SN: Pues ník... bí íle batinát eta eztákinat; ni, apàrkatze enún fátén, mí(r)a...
- GM: Norbáitek izán nai du eín?
- SN: Nork, nai duéla egín?
- GM: Eta kémen bèr(t)ze aníz...
- SN: Esjítu tzadanán, don Águstínek⁵⁰...! ofrèndará korrespónditzen álde beár (...).
- GM: Bai, ník ikúsi nínan, bai, ámu'át ek kárri utzí zielá, amuá ta... murkílla ere báí, e?
- SN: Bai, redondo.
- GM: Redondo. Eta, ník pues, ùste ninán... Juliának ere útzi zuén.
-orduan kori da murkilla...
- SN: Eta érdaráz... bueno, kén erdáraz eré murkílla, pero es... rueca; castellano, rueca.
-ník uste nuen 'rueca' berze zerbait zela, rueda batekin...
- SN: Éz-éz-ez... gúre... se le da vult-, emáten... zaió... buélta eman zalá ta... ária... kan.
-eta berze kura ez da kemen izagundu?
- GM: Ez, kebén ez.
-keben konekin solo egiten duzie...
- GM: Konèkin solo. Bueno, géro... makína batzúk ere bai èlki zín, ník ezta-kít, e? eíten. Ta, emáten diotála⁵¹ mittika bát eta, br-br-br-br... ilía éser kór, ta kalá... tirátuz.
- SN: No, pero... la realidad es ésta.
- GM: Pero yo, yo... yo adelante, a mí me parece, ¿e? que adelante mucho más así que con esa máquina.
- SN: Yo no he hecho nunca...
-baia aria nola egiten zen? murkillara zinturan eser eta...
- GM: Pues bueno, géro... badút bérze katxárra bat...
- SN: Ená batre ilérik...?
- GM: E? illérik ez; zíkin báí baia... (saiatzen da erakustaldi bat egiten)
- SN: Ayyy! idúri dú gezúrta ta egía da (...). Ta ník uste dén ipárra; korrék eztú... úrik eráugi.
-eraugi, 'traer'...

⁴⁸ 'de(a)rik' izan daiteke hori, gure ustez.

⁴⁹ 'ez haz eta ez aurten', alegia.

⁵⁰ Don Agustín Moriones, Ezkarozeko orduko erretore eta Ustaizeko seme. Ongi oroitzen dugu denbora hartako egun batean harekin mintzatu izana.

⁵¹ Zaraitzueraz ohiko era 'dakot' baldin bada ere, ustez kanpoko adizkiren bat ere adi daiteke tar-teka.

- SN: Traer. Si corre el cierzo, casi seguro que no va a llover, en este tiempo; en cambio, el... nevador del invierno, es el cierzo. En la lana, ílea... zíkíñík, da ánitx úrde.
- GM: (bere saioa erakusten ari) Míra, ária nóla elkítzen dén.
- SN: Ah, or ná?... abér, edán⁵².
- GM: Kònekín biúrtzen dá... kóri bezála.
- SN: Bai, se unen...
- GM: ... dos hilos; bí hilo, (zuzenduz:) bí ári.
- SN: Bí ari.
-zer izen du korrek?
- GM: Korrek? biúr...
-biur?
- GM: Biúr, bai; kebén, xuntátzen drá bí... ariák, koná, bí... ariáki. Eta... géro, kórrekín, rrrrr... pues buélta-buéltaká ta...
- SN: Kolgátzen dá ítze batetík...
- GM: Ze?
- SN: Ária!
- GM: Bai, ta... anílla bat, kében; eta géro, kála, konékin... biúrtzen da, ta elkítzen dá bí... bí... áriak, xúnto.
- SN: Abér, ariá! (erakusteko dio). Ta... orráxtatu bage?
- GM: Báí-bai, urri⁵³ ya, ník enát orráxtatzen. Ník kaláxe egíten dút...
- SN: Pues chica, ya tendrás... badún arté irútekó fin.
- GM: Ník irúten ninán... fin, anítz aldíz xóbra fín ere.
- SN: Bai... orráxtatu bagé, pues, dagó anítz ongi ilík, (zuzenduz:) irúnik!
- GM: Kében, exerí dun grutxélar⁵⁴. Káu da... ikúzi gabé ta déux eré... esértzeko; káu egíten dá kála, ikúzi ta txúka, ta géro kála, guziá árró-árróa éxer...
- SN: Sáldu tziá... iléa?
- GM: Ílle ártiän ez.
- SN: Así que eztákin ez préziorík eta déus e.
- GM: Ez; eta zétako dun? eta íri e⁵⁵ eròsten aík? edo zé?
- SN: Tomá! pues... lióbarí egíten dakonót; bueno, ník kalzetiník ez. Te irún ez.
- GM: Tá géro itén... kalzetiník emáztëak? ¿o zé?
- SN: Kláro! ígual...
- GM: Cuando... los necesita. (...). Ez nát pañuélorik ere, kében.
- SN: Yo tengo que tener siempre un delantal, ataö y... preto.
- GM: Sí, yo también y... dos, dos vueltas... a lo mejor tengo que darle a la murkílla; si no estás séguro, pues... zárrak! xítokeriák! pues guziák drá yá antiguo, ez báitu iyórk ere egín nai ya. Xitokeriák...
-xitokeriák? zer da kori?
- GM: Gitanadas; en fin, a mí me ha gustaö mucho hilar ¿e?

⁵² 'emaidan' da hori; hots, gazt. 'dámelo/a'. Izan ere, Ibiztan aspaldi bildu genituen datu urrien artean hori bera ageri zaigu: *edán* = 'dame', Felipa de Carlos andereak emana.

⁵³ Azkue: *Urri*: 1º (AN-b, R-uzt), colmo, *comble*. *Urri-urri* (R): muy lleno, colmado hasta lo posible: *bourré*, *rempli le plus possible*.

⁵⁴ Azkue: *Gurutzelar* (L-ain), cruzamiento, trenza: *croisement*, *tresse*.

⁵⁵ 'ibe' aditzen da, gure irudiko, ondorengo 'aik' hori gazt. 'ellos/as' izan daitekeela.

- SN: Chica, a mí también... Yo siempre quisiera tener...
- GM: Así... no nos enseñaron otra cosa...
- SN: ¡Sièntaló!... (Gregoriaren lanaz liluraturik:) ¡madré miá!
- GM: [Bazren?] berzé remiénta batzúk e...
-*bai, 'devanadera' uste dut dela erdaraz, ez?*
- GM: Ssss! ta orrástatzén da, rá-rrá-rrá, ta... zíkíña guziá... erortzén da lu-
rriála.
- SN: Pero... irúte'men dún obéki... ikúzi bagé ília.
- GM: Bai, pa'jibarlo! ta... kazkárria⁵⁶ kuék?
- SN: Pues... péko... érrí koitákuek, irúten diné ikúzi bagé... ílëa.
- GM: Bueno, ikúste'zú idéa baten...
-*bai, bai, bai... aski, aski, aski.*
- SN: Muéstrará gutítan, e?
-*ez nuen sekula ikusi, eta aditu anitz aldiz...*
- SN: Pues... bádu bízpur egún, ni... karríkako atarián, esèri nintzán,
zángoak... igùzkíará, ta korpútza íltzalara (sic), ta írúten... írúten. Pé-
ko kàrrikatík ikùsi nuén paréja bat, matrimónio izàen tzén, ník usté,
elgítzen zéla plázala; ta bénga! mír'in, mír'in, ení, mír'in... emáztiak,
edo emáztekiák, zerbàit euztén, erráten tzakón... gizònarí etxákin zer,
ta bénga ení mír'in! Ánda que!... fíjatzén niz mittíka bát eta... gízona!
bénga, apúnta... rétratatzéko párapet-... mákinara.
-*orri? foto baten egiteko edo...?*
- SN: Éni! kláro...! bàia déus erran bàge; txútitzen nún, tran-pón! atárian?
portázo bat emán nakonán...! oái ézta lánik gábe... [kontatzeko?] zér
agítu zaidán!
- GM: Bàia... bàia elkí zabenán beré fotógrafíará.
- SN: E? ník usté ez; oáño ebíltzen zionán baëa...elkítzen? beeeh! ¿Qué? ¿por
qué no se había de dirigir y decirme: "Le vamos a sacar una foto"?, pe-
ro así, por las buenas, ¡hala, miércoles!... pues... fínen⁵⁷ tziéla... Mus-
kíldan élkitze-, (zuzenduz:) èlki zaukiénekin. Eztá're tarjéta bat ére eí-
tra, dígnatu ègortzeá...
- GM: Èni eré ez, iyórk ere; bueno, ení ez, zúerr èlki zauzién, zúerr èlki zau-
zién, ení ez (...). Ník... bádakinát norí... nóri emán záakoén, fotó-
grafíara; áu ere, oménaje ein báizaben, de ancianos, ené sénarrarí ta...
óni...
- SN: Erréka ontán guzián, zarrén... guziér.
- GM: Zár guziér; zómat zár?
- SN: Améka; ez! amaláur... amabórz, gíntzanan; bàia Muskíldan... améka.

Oihanean, behi zaintzen

- GM: Gàxoák! ebíltzen astén gintzanéán, fátén gintzán pálo batekín... beié-
kin.
-*'paló', uskaraz, nola erraten duzie?*
- GM: Makíl(l)a bát, mákillara... Makíllara artüta...
-*makilara artuta...?*

⁵⁶ Azkue: **Kazkarria** (BN-s, R), suiedad de la lana de ovejas: *crotte, saleté de la laine de brebis*.

⁵⁷ 'Jinen/xinen' da hori, jakina.

- GM: Makíla bat artúta, txikína, txikína...
- SN: Eta idiák ostíko bát beláunián... (barrez)
- GM: Eta... géro, deskúidatzen begien àatzián, beiák... – sabe lo que es...–, beiáaa... beién atzeán ta, a lo mejor altzintzen gintzán... xotzéko, ta! ta!... Ta kála, gú txikín ta... eeh! gúrekin aámek... dénbra gúti igáre zién... aséatzen!
- SN: ¡A cuerpo gentil! (barrez)
- GM: Orduán ez gínuen ermáten ez... nóla déitzen dá uskárax, orái? ez bàiginuén ermáten... bràgará!
- SN: (barrez lehertzen) Zér tàrte áire, ez?
- GM: Pues zér! bien ágrian, guziák, hála! kóttá⁵⁸ ándi batzúrekín, kon'ártio, kòttará, hàla-hála! ttikí-ttaka ttikí-ttaka... eta ez gintzaéla ikús... makílarik gábe, e? bèiekín ta... aaah! zér bízia! Dénbra kaitán, zér bizía! ógi púzka bat... àrtu kór, tobállun⁵⁹ batían...
-*ogi puxka bat?*
- GM: Ógi puxka bát, askáritáko, eta... ¡hala! konpánaje báí, tipúla púzka batek[in].
-*konpana...? nola?*
- GM: konpánaajétakó! konpánajétako⁶⁰... la ración, se quiere decir...
-*konpana? konpanajetako?... zer da kori?*
- GM: Konpá-néja (hitza bi zatitan ebakiz, guk ongi aditzeko); konpanéjatá-kó, -táko, pues, a lo mejor tipúla píxka bat eta ógiá, ¡hala!... más espabiladas que-que...

Euskararen egoerari buruz berriz ere

-*(Sinforianari:) orren aitatamak erri kontako ziren?*

- SN: Amá⁶¹ báí; éne... ène aítá Eáurtakoa... úmia⁶².
-*eta noiz artio, zonbat urte izan artio xardoki du orrek, egunoro, uskaraz?*
- SN: Oítan urtétra; ogéita borzétaraño.
- GM: Entonces sí, con los padres se hablaba; kontíno⁶³...
- SN: ¡Sí, claro! a los veinticinco años me casé y ya, posterior, catapùn-chinchín!
-*eta orduan, orrek ogeita borz urte zituenean, orduko adinekoek uskaraz elekatzen zien karrikan?*

⁵⁸ Azkue: **kotta** (BN-s, R, S), pequeña saya interior, *cotillon*. Gure lehenagoko '(5 - Otsagi: ahoko testuak)' azpiztituluko saioan Liboria Contin andere otsagiarrak ere hitz hauxe erabili zuela-eta, honixe buruzko iruzkintxo bat egin genuen orri-oineko 24 oharrean.

⁵⁹ Iribarrenek honela dio: **Toballa**. rust. Tohalla. [Roncal, Salazar, Romanzado, Aézcoa]. **Toballón**. Tohalla. [Petilla de Aragón]. Zapi-puska batean bilduta esan nahi bide zuen, agian, Gregoriak?

⁶⁰ Iribarrenek ere honela: **Companaje**. 1) Llanan así en la Ribera a la comida que se llevan al campo los hortelanos, o al tajo los obreros. 2) *De companaje*: m. adv. que, usado con verbos como 'andar', 'estar', 'ir', etc., significa que el Labrador toma el almuerzo, la comida y la merienda en el tajo. [Zona de Eslava].

⁶¹ Badirudi, kasu honetan, 'amara' itxaron beharko zela, baina ez zuen horrela eman. Lehenxeago ere, orri-oineko 33 oharrean, honi buruz aritu gara jadanik.

⁶² Lehenagoko saio batean esan genuen moduan, 'ume' hori 'seme' edota 'alaba'ren baliokidetzat har daiteke.

⁶³ Arestian aipatu gure '(4 - Otsagi: esaldiak)' delakoan Otsagiko Liboria Continek berak ere ele hauxe erabili zuela oroitarazten dugu. Hori dela-eta iruzkin bat egin genuen orri-oineko 52 oharrean.

- SN: Bai! orduán? ordúan ártio bai! baia géro... c'est fini!
 -(*orain Gregoriari*): *eta orrek, zonbat urte izan artio xardoki du egunoro?*
- GM: Ègunoró? éne áita zènarekin tá... ník ogèita bórz urte eré, nituén, áita il zelarík... eta... yá géro, pues...
 -*eta gero, guti?*
- GM: ... géro gútti. Anáëa Jóserekín zerbáit, yá bérze anáïä korrekín... bah! gútti; zén... gazté! (*Sinforianari*): Éne... aízpa batekín, xárdokitzen ginínán ánitiz...
- SN: Dorotéarekín?
- GM: Dorotéarekin; uskárara baiá, dénbra ánitiz... yá il(l)ík...; Otságin kasátrik egon zén...
 -*aizpara?*
- GM: Aizpára... yá ánitiz urté, ogèita... ogèita séi edo ùrte yá il(l)ík!...
- SN: Éne senárta baño lén, il tzelá?
- GM: Bai, nõskiró! mutíko gaztenák bátin yá... zerbítzua... kunplítrik-eta, daukín! ogèita séi ur(s)té...
- SN: Gazténa? Alfredo...
- GM: Gazténa? barátu yuén séi ilabetétan, Alfredo, séi ilabetétan báratu yuén... conqué mira...
 -*eta zien aurzutuan, elizan, apezek uskaraz xardokitzen zien?*
- SN: Ez!
- GM: Bátre! kén bátre, eztúgu izáun.
 -*katezismoa ere ez?*
- GM: Bátre-bátre-batre-batre!
 -*Otsagin bai; kala erraten die oraiko xarrek...*
- GM: Otsáin bai; (*Sinforianari*): izán zienán... bikáριοa...
- SN: Bikáριοa, don Rafael... y don Daniel, hermanos; eran guipuzcoanos, sí y estuvieron muchos años. Redín⁶⁴ se apellidaban...
 -*Redin baldin baziren ez ziren izanen kango, apellido kori nafarra baita...*
- GM: Etzéna... nóla? bérze... bálle kóntako, Baztán áldeko edo...?
- SN: Éz-ez! ez, ez; Sán Sébastianerík... ayyy! me parece que eran de Bera de Bidasoa... yo creo que sí. Y uno de ellos, zarréna, il (t)zén... Zestónan, fan tzén báñöan, báñuen... ártzrá, eta bederátzi egún... báizen... nó-benará, báñuen artzían, pues bedrátzi egún kàitarik bátez il tzén kan, Zestónan. Bai, bai...
 -*suerte gaixtoa, 'corte de digestión' bat emanen zakon, agian...*
- SN: Mmm! no sé, no... eztákit zetárik, baia, beti eré erí egòn bagetakórik edo, a lo mejor... biótzeko zómaít atáke... sí. Bai, orítzen niz óngi. Ta zér ónik zen!
- GM: Zér oónik gízón kurak! oi-ói... apéz kurak...
- SN: Zér umílde! ta zér ónik! eta bétí vasc... uskárara prést-préstara!
 -*eta nola xakin zinien ziek apez kura Otsagin zegola?*
- SN: Ah! xitén báizen kóna... kéngo párrokoarengána... paseúz!
- GM: Ánitiz! pasíun!...
- SN: Eta iltzártuen gintzán⁶⁵... iguál úra errí batëan egoník!

⁶⁴ Arin behar luke, Otsagiko mintzamoldeari eskaini honen aurreko saioan aditzera eman bezala.

⁶⁵ Ez dakigu hori zer den, ez-eta, beraz, nola interpretatu behar den ere.

- GM: Égonik, báí...! pásiun saúnsten zrén...
-bai, bi erriak baitaude xunto eta...
- GM: Úrran! úrran, bai.
- SN: Orái e... eztrá kála bízi... apézak ere.
- GM: Órai ez, eztrá ebíltzen pasiún! orái... guziák kótxietàn ta...
- SN: Pero... baia órduan? dènbra kaítan? biár autórik e. Bí anaéak xíten zrén kéngo, Ezkározéko pàrrokoarengána, ta géro irúrak, ápal eta góra eta góra eta ápal pasàtzen zrén, eta ¡más cariñosos...! más... ¡ya lo creo! sí. Uno era... tenía chepa, el que no era, era, aquél...
- GM: El ttzuttzúa⁶⁶ le llamábamos...
- SN: Coadjutor, sí, y el otro, don Rafael, era el... ¡vicario!
-eta kemen, beti, apez bat solo?
- SN: Béti!
- GM: Lén ere bát, baia dènbora gúttiz; ètse kontáko... bát. Kúra ere óoonik! gízón oná; bàëa kárk étzekien usták-, (zuzenduz:) uskarára, e?
- SN: Kèngo seméak? ez... lémezíko ètse kortán zén, o? Txillàrrenëan⁶⁷; bátrel!
-eta Espartzan zendako xardoki die uskarara kemen beño geyago?
- (Honi darraikion zatia lan honen hasiera aldeko 'euskararen egoera dela-eta' atalaren barrura eraman da; ez dugu, beraz, errepikatuko)

Lehengo eta oraingo modaz eta jazkeraz zerbait (Juan Diezen eskuhartze xumearekin)

- Juani (zigarro bat eskainiz): erretzen du?*
- GM: (hitza hartuz) Éz-ez-ez-ez-ez... dènbra du ezétz; lén bai baia orái ez.
-(Gregoria eta Sinforianari, txantxetan): eta ziek ezta ere?
- JD: Ze, oriék? fumátu? éz-ez...
- GM: Ník bein, e? ník bóda batian.
- SN: Ník sékula.
-orai emazteki anitzek erretzen die eta...
- GM: Ay! ánitzek, ta gáztiak, guziék.
- SN: Kostúnbre itsúsi bat, emáztekí-, emáztiendáko.
- JD: Eta órai, emaztékiek, zéndako ezártzen dié... pántalònak? (ez omen baita jakiten denez) emázte o gízóna.
- SN: Pues... orái, beár zaék ikusí...
- GM: Ixtápia! (barrez).
- SN: (barrez ere) Xakíteko zér dren...
- GM: Klaró! bílòa, bílua móztrik, biluá moztrík iguál nòla gízónak, ta pán-tálonekín? jerséee... értsi batzurekín, y ¡hala, adiós! gízón edo mázte da kori?... pélendengiák⁶⁸, bélarritaköák⁶⁹... bèrzañéz!

⁶⁶ Txutxu ahoskatzen du Trinidad Hualdek, gazt. 'tieso' dela erantsiz. Argi dago, beraz, 'txut-txuta'ren antzeko zerbait dela, aspaldiko apaiz horren kasurako zentzu ironikoz erabilia.

⁶⁷ Beste etxe baten izenaren aurrean gaudelakoan Trinidad Hualde eta Segundo Diez galdekatu ditugularik, hauek herrian horrelako izena duen etxerik ez dagoela esan digute.

⁶⁸ Azkuek **Pelendengo** (BN-s), zarcillo, pendiente: *boucles d'oreilles, pendants d'oreilles* d(ir)ela esaten badu ere, Iribarrenek **Pelendengue** hitza besterik dela dio: Nombre que dan al par de cerezas cuyos cabos o rabos están unidos. [Marcilla, Corella, Cintruénigo], harako esanahi hura azken honek eskaintzen duen iruditik urrun ez badago ere.

⁶⁹ Ez dakigu hitz hau non eta nola ikasi zuen Gregoriak, ez baita Zaraitzukoa. Erronkari ibarreko Uztarrozen, ordea, *tintillák* –gast. 'los pendientes'– eman zigun behin Fidela Bernat zenak.

- SN: Es mal curable...
- GM: Nik xá galdú nat ta ézta... ézta altzínëan hasta... gáldu.
- SN: Eta ník badín, lo menos... ogéita amárr úrte... ez tála erématen peléndengerik.
- GM: Pues buena pena emán dadá eni.
- SN: Pues ígare nínan infékzìone bat terríble, don... Plácido Asirón ginué-nian... zer, dotóre. Pues fíja adí, eta edátasfíeba (?); infékzìone bat, bai? ya, pues etzáida... etzáida berríz inféktatren bèarría, peléndenge érmanaz; ¡nada!...
- GM: Ttak!
- 'peléndenge' erraten da kemen?*
- GM: Ken? péléndengiak... pendientes, en castellano; peléndengiá, vasco. Eta kán erràten diné bílarritakóák.
- eta Uztarrozen, 'tintillák'...*
- GM: Tindíllak?
- SN: Fíja adi!... bálle bakotxéan distínta fórma, distíntas palabras, ¡qué se yo!
- eta zìek ez duzìe eramaten 'mantilla salacencia' edo...*
- SN: Ez.
- GM: Ník bai, len, gazték... eramán nuen.
- SN: Bai, ník ere.
- GM: Ta ónek ere báí, sáya... bueno, bestídöa, ya... lúrríala, lúrríala ártio ta mántillará, bai...
- zer koloreko?*
- SN: Beltx.
- GM: Ah! béltxa, béltxa...
- guzia? guzia beltx?*
- SN: Guziá, guziá béltx.
- GM: Guziá béltx.
- JD: Óraí, igànde goittí, fan biar dié mazté... eta gizónek, buluzírik elízara ere (barrez).
- GM: Gizón, gizonák ez; emàztia dá sinbèrguenzágo ezik gizóna! Èmaztiá... fàzindán (?), abér! telévisionëan bér, nón dun... zér yágo, èmaztiák guziá... a la vista: bùlarrák... arrópa... báge. Gizón bát, kantánte bát, ez-tún elkítzen... bàizik bére trájearekín ta txakétarekín; èmaztiá buluzírik⁷⁰. Sìnberguénza! kóri, zertáko konsèntitzén te?
- bai, kori orai eseri da, destape eta libertade yagoko...*
- GM: Urdákéria al dú(u)n gúzian⁷¹. Kóri eré eztágo óngi.
- SN: Fatén grá... gàizkití gáizkiagókora. Bah...!
- GM: Zemáitek⁷² eztíne aítu nai kóri, e?
- SN: Bai, tzéemait.
- GM: Denbráz eré elkítzen en begiá, gáuza... zé? Orái? orái eré àrgitzén du... gáuza itsúsi, aék eta... gúk beño yagó ikàsi díne! gáuza gúzietan, telé-

⁷⁰ *buluzirik* horretan asimilazioa egon liteke, bera baino zabalduagoko 'bilutsirik' hitzarekin alde-ratuz gero bederen. 3-08 zk.ko esaldi batean, dena den, *biloa* eman zuen Gregoriak berak baina baita era berean, 1-35eko beste batean, *büluetarik* ere.

⁷¹ Ez da ongi argi aditzen; ez da, beraz, oso segurua.

⁷² Beste uneren batzuetan *zomait* eta are *zonbait* erabili zuen Gregoriak.

- bisioán ta... berzé... berzé istórietan. Aah! reunión eta, guk zér ginuen? béiak! altzínian, eta txitxakatrik⁷³ eta... aaah! ez lénekuak t'ez oráikua ere!
 -*'txitxakatrik' zer da kori?*
- GM: Bústrik! bústirik, guziá.
- SN: A todo llover...
- GM: Lùrriala ártio, bústrik, zer...? nóla erránen dut? na... pa'decir 'hasta el cuello', (Sinforianari:) ¿cómo se dice?
- SN: Hasta la piel...
- GM: Ta án txalí (?), kán, txuká, a la buena de Dios.
 -*txuka?*
- GM: Txúka⁷⁴...
- SN: Súb'egín, egín su àndi bát, méndian...
- GM: Eta géro txúka kan, argígöená⁷⁵.
 -*eta 'mantilla salacena' eramateko, ukan bear zen... Kemen, 'tener', no-la erraten duzie? 'ukan' edo 'izan'?*
- SN: Ízán.
- GM: Ízan, ízan.
 -*'ukan' ez?*
- SN: Ez, ez.
- GM: Ukán ez.
 -*kortaz, mantillara eramateko bear zen izan trenza luze bat, ez?*
- GM: Trénzara.
- SN: Lúzeé...!
 -*noraino, norainokoa?*⁷⁶.
- GM: Aaah! ipúrdian apál. Ta géro zínta batzúk, colgando...
 -*nola?*
- GM: Zínta batzuk oáño kolgátrik, trénzatík, àpal ártio; faldaren iguáleköán, bestidöaren iguáleköán.
- SN: Era... la gracia santificante de la ropa típica...
 -*erran, erran beza uskaraz...*
- GM: (Sinforianari) Uskáráz... errán zan! ní beño txuztárraxagó⁷⁷ yagó, e?
- SN: Oye, pues tú hablarás con tu marido también...
- GM: ¡No hablo nada con el marido!
- SN: Pues chica, yo... me he puesto torpe.
 -*atze, atze, e? pues erran beza nai duen bezala*
- SN: Vivo sola, ¿con quién voy a practicar? si estuvieras tú vecina mía ya hablaríamos en vasco...
 -*bai, xardokitzeke egunoro bear da xuntatu...*

⁷³ Azkuek zera dakar: **Txitxakatu** (R), calarse, mojarse completamente : *se tremper, se mouiller jusqu'aux os*, eta baita **Txitxikatu** (R-bid) gisako haren aldaera ere. Garbi dago, baina, Erronkaritik kanpoko hitza ere -Ezkarozekoa, gutxienez- badela.

⁷⁴ 'Txukatu', 'lehortu', alegia.

⁷⁵ Azkue: **Argigo** (R), claridad, *clarié*. Kasu honetan ere ikertzaile lekeitiarrak erronkariartzat jo zuena zaraitzuartzat ere jo daitekeela uste izateko ziorik badela iruditzen zaigu.

⁷⁶ Informatzaileek ongi ulertu zuten gure galdera nahiz haien modura mintzatuz gero 'norartio' erabili beharko genukeela uste dugun.

⁷⁷ Azkue: **Tzüztatü** (S), podrirse, *se pourrir*. Hau izango ote da, agian, balizko 'galduxeago'ko edo 'ahantzixeago'ko zentzuarekin?

- SN: (barrez) Bai, egúnoro, lékzionarén ártra; aaay! ¡Dios mío...!
-eta zer bear zuen erran?
- SN: Que era la gracia... santificante, las trenzas para la... ropa de montaña. Sí, si no se llevaban las trenzas no tenía mucha gracia.
- GM: Otsáin béztitzen drá, e? beztítzen drá Otsá(g)in, de roncalesa, (zuzenduz:) o salacenca! Bàia éztu gráziarik: mótxo-motxó, bilóá moztrík eta... motxó, ya trénza kúrak fálda drá...
- SN: Falta, falta lo principal de la gracia; según yo, por lo menos.
-kemendik apaleko errietan ere zonbaitek eramaten die...
- SN: Ez!
-Espartzan bai...
- GM: Espárgan zónbait báí.
-Duela denbora guti emazte bat ikusi nuen kan trenza luze-luze batekin, eta erakutsi zadán erranez: "mira, kau duxu trenza salazenska; salazenska pura, e?"⁷⁸, kala, orgullo sano batekin...
- SN: Sí-sí, sí; míra, yo tenía una trenza... no te exagero nada.
- GM: Sí, tenía... habla bien: (Sinforianari, euskarara bultzatuz) 'ník banuén trénza bat...'
- SN: Ník banuen trénza bát... kála.
- GM: Bai, bílo artan lúze, óri-oriá... Óri-oriá quiere decir amarillo: óri-oriá.
- SN: Órduan bai óri, eníntzan zúri sino...
- GM: Óri, ník bezála.
- SN: Óri, rubia... Tuvieron la *barra* de pedirme, (erdaraz abiatu dela ohar-tuz) ah! izán zien àlke gúzia eskátzeko, baizákien érrian, banuéla trénza kúra, fán biar tzuéla, norá? a... a Molino⁷⁹... ayyy! úrrun! Barcelóna saétsiála edo eztákinat zér... manifestazio bátiala. Dándome palab... ítz emanéz, e? itzúlien zadála. Òai ártio!
- GM: Éz ítzuli e?
- SN: ¡Bien! (hemen bukatu zen grabazioa).

⁷⁸ Dionisia Garate zenak esan zigun hori edo antzeko zerbait, ez baikenion esaldia grabatu.

⁷⁹ *Molins de Rei* izeneko herria izan liteke hori, agian, oso iparraldetik datorkion Llobregat ibaia-
 ren ondoan.

BIBLIOGRAFIA

- ARANA, A, *Zaraitzuko Hiztegia*, Nafarroako Gobernua eta Hiria Liburuak, 2001.
- ARANZADI ZIENTZI ELKARTEA - ETNOLOGIA MINTEGIA, *Euskalerriko Atlas Etnolinguistikoa* (EAEL), I eta II, Donostia, 1983 eta 1990, hurrenez hurren.
- ARTOLA, K., "Erronkariko uskararen azken hatsak... eino're!!", *FLV*, 25, 1977.
- , "Fidela Bernat anderea, euskal hiztun erronkariarra" (I), *FLV*, 58, 1991.
- , "Zaraitzua aztertzeke ekarpen berriak" (1, 2, 3, 4 eta 5), *FLV*, 91, 92, 93, 94 eta 95, 2003-2004.
- AZKUE, R. M. de, *Diccionario vasco-español-francés* (repr. facsímil), Edit. La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1969.
- ECHAIDE IARTE, A. M., *Erizkizundi Irukoitza (Euskara 1925)*, Iker - 3, Euskaltzaindia, 1984.
- IRIBARREN, J. M., *Vocabulario navarro* (nueva edición preparada y ampliada por Ricardo Ollaquindia), Institución Príncipe de Viana, Pamplona, 1984.
- MITXELENA, K.: "Un vocabulario aezcoano, salacenco y roncalés preparado por el príncipe Bonaparte", *Boletín de los Amigos del País*, Donostia, 1958.
- SANZ ZABALZA, F., *Maderistas y almadieros del Roncal - 1945-1955*, Copia, 1993.
- SATRUSTEGI, J. M., *Euskal testu zaharrak - Zaraitzu (1780)*, Euskaltzaindia, 1987.
- YRIZAR, P. de, *Morfología del verbo bajo navarro oriental (I)*, Euskaltzaindia, 1999.

LABURPENEA

Zaraitzuko euskarara aztertuz jarraitzean, oraingoan seigarren zenbakia eman diogun saio honetan Ezkarozeko herrian aspaldi bilduriko materialak, bereziki esaldiak eta ahozko testuak, ekarri ditugu hona. Herri honetan bildu informazioa inguruko beste batzuetan jasotakoa baino urriagoa izatean saio bakar batean eman ahal izan dugu guztia; haatik, besterekiko urritasun honek halako kontrapartida bat izan du: informatzaile izan ditugun bi andereak hiketan mintzatu dira oro har beren artean, honek, gure ustez, zaraitzua zein egoratan dagoen kontuan izanik, berebiziko garrantzia duela. Zaraitzuko euskara, behin baino gehiagotan esan dugun moduan, Louis-Lucien Bonaparte printze euskaltzaleak egindako mapa zoragarrian ekialdeko behe-nafarreraren esparruan kokaturik agertzen da, horretarako arrazoi nagusienetarik bat, antza, errespetuzko alokutibotasunaren erabilera izaki, ekialdeko euskalkien ezaugarri.

RESUMEN

Continuando con nuestras consideraciones referentes al euskara salacenco, en esta sexta entrega presentamos materiales recogidos hace ya bastantes años en la villa de Ezcároz, especialmente frases y relatos orales. Los datos de que disponemos en este lugar son menores a los de los pueblos vecinos y por esta razón podemos darlos a conocer en una sola entrega; esta relativa carencia tiene, sin embargo, su contrapartida en el hecho de que las dos únicas informantes que presentamos en el trabajo empleaban en su mutua relación el tratamiento familiar, lo cual, habida cuenta de la situación de práctica desaparición en que se encuentra actualmente este habla, tiene, nos parece, su importancia. El euskara de Salazar, volvemos a recordar, fue incluido por el vascófilo príncipe Louis-Lucien Bonaparte, en su meritísimo mapa, dentro del dialecto bajo-navarro oriental, siendo, al parecer, una de las razones de mayor peso para tal inclusión el empleo en dicho euskara de la alocución respetuosa, común a los dialectos orientales.

RÉSUMÉ

Nous présentons dans cette sixième remise, et pour continuer avec nos réflexions relatives à l'euskara parlé dans la vallée du Salazar, du matériel recueilli

il y déjà pas mal d'années dans la ville d'Ezcaroz, notamment des phrases et des récits oraux. Les données que nous avons de cet endroit sont moins nombreuses que celles des villages voisins c'est pourquoi nous pouvons les faire connaître en une seule remise; cette carence relative a, par contre, sa contrepartie. En effet, les deux seules sources d'information que nous présentons dans ce travail se tutoient dans leurs rapports. Nous pensons que ceci a son importance, étant donné la presque totale disparition de cette façon d'expression. L'euskara de la vallée de Salazar a été incluí, rappelons-le, par le studieux de la langue basque, Louis-Lucien Bonaparte, dans sa carte de l'Euskara, dans le dialecte de la Basse Navarre orientale, l'une des raisons de cette inclusion a été justement l'emploi de l'allocation respectueuse qui est commune aux dialectes orientaux.

ABSTRACT

Continuing our look at the Basque language spoken in the Valley of Salazar, this sixth instalment presents material, mainly spoken sentences and accounts, collected quite a few years ago now from the village of Ezcároz. There is less information available from this village than from other neighbouring localities and it is, therefore, possible, to publish everything in one single instalment. This relative lack of information, however, is compensated for, in our opinion, by the importance of the fact that the two sources for this study used familiar speech forms in their relationship with each other, forms which have now virtually disappeared. The Basque language from Salazar, it should be remembered once again, was included within the Eastern "Basse Navarre" (Lower Navarran) dialect by the scholar of Basque, Prince Louis-Lucien Bonaparte in his commendable map. One of the main reasons for such a decision was, it would appear, the use in this version of the language of the respectful speech forms common to Eastern dialects.